

REITIN DRAMATURGIA

Värikallion kaarto ja Ölökyn ähkäsy -reittien tarinallistaminen

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Forssa, Kestävän kehityksen koulutusohjelma

Kevät, 2017

Sonja Partanen

Kestävä kehitys
Forssa

Tekijä	Sonja Partanen	Vuosi 2017
Työn nimi	Reitin dramaturgia: Värikallion kaarto ja Ölökyän ähkäsy - reittien tarinallistaminen	

TIIVISTELMÄ

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan tarinankerronnan käyttämistä patikointikokemuksen syventämiseen. Opinnäytetyönä luodaan kahdelle Suomussalmen Hossassa sijaitseville reitille, Värikallion kaarrolle ja Ölökyän ähkäsyille, tarinat, joita voidaan lukea kuljettaessa reiteillä. Reitit kulkevat alueella, joka on historiallisesti merkittävää ja jonka luonto on arvokasta vanhan metsän lajistoa, joten tarinat muotoutuivat näiden kahden teeman ympärille.

Koska opinnäytetyössä valmistetaan kaksi matkatarinaa tuotteiksi kävelyreiteille, tietoperusta pohjautuu palvelumuotoiluun. Palvelumuotoilussa tuote suunnitellaan tyydyttämään asiakkaiden tarpeet ja kehitetään sitä jatkuvasti mukautumaan tulevaisuuden tarpeisiin. Tuotteistettu elämys ja tarinallistaminen ovat tässä tutkimuksessa pääasialliset kehitysmenetelmät. Viimeiseksi tutustutaan reittisuunnittelun periaatteisiin. Opinnäytetyössä selvitetään, mitkä seikat tekevät kävelyreitistä miellyttävän käyttää, millainen metsä on esteettinen ja onko patikoinnilla liikunnan ja luonnosta nauttimisen lisäksi muita etuja.

Tarinallistamisen avulla voidaan muokata mitä tahansa aineistoa muodostamaan palvelukokonaisuus, josta saadaan suurempi hyöty kuin aiemmin. Opinnäytetyön tutkimien reittien aineistosta muodostettiin luonto- ja historiatietoon perustuvat tarinat, joita voidaan käyttää tulevaisuudessa osana asiakasmateriaalia. Niitä voidaan myös käyttää pohjana ja kehittää edelleen muihin alueen reitteihin sopiviksi.

Avainsanat Elämys, tarinallistaminen, luontomatkailu, historia, luontotieto

Sivut 60 sivua, joista liitteitä 20 sivua

Sustainable Development
Forssa

Author	Sonja Partanen	Year 2017
Subject	Dramaturgy of a path: Creating a story for the routes Värikallion kaarto and Ölökyn ähkäsy	

ABSTRACT

In this thesis the use of storytelling to deepen a hiking experience is researched. As a product, two stories are created to be read while walking on the paths Värikallion kaarto and Ölökyn ähkäsy which are situated in the Hossa national park at the border of Suomussalmi and Kuusamo. The paths run through an area which is historically significant and where the nature is a valuable old forest ecosystem. Therefore the stories were shaped around these two themes.

Because the objective of the thesis is to create two travelling stories with a view to making products, the base of information is in the service design. In service design the product is designed to satisfy the customers' needs and developed ready for the future changes. Attention is focused on experience building and story based service design. Lastly the research introduces the elements of walking route design. In the thesis the questions concerning what makes a nature walking route good to use, what kind of forest is considered aesthetic and if there is a deeper meaning for hiking than only sport and enjoying the nature are examined.

By using story based service design any given material can be shaped to construct a service cluster, which gives more value than before the designing process. The information gathered from the routes that the thesis researches served as a base to create nature and history themed stories, to be used as part of the customer service material. The stories can also be developed to use on the other nature walking paths in the park.

Keywords Experience, story based service design, nature walking, history, nature information

Pages 60 pages including appendices 20 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Toimeksiantaja	1
1.2	Alue.....	2
1.3	Reitit	3
1.4	Alueen taustoja	5
2	PALVELUMUOTOILU	8
2.1	Elämys	10
2.2	Elämyksen muodostaminen	10
2.3	Tarinallistaminen.....	12
3	REITTISUUNNITTELU	15
3.1	Metsän estetiikan tärkeys	20
3.2	Luonnossa kävely	24
4	OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA TARKOITUS	27
4.1	Toiminnallinen opinnäytetyö	28
4.2	Kysymykset.....	28
5	OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS	28
5.1	Kohdekäynnit	29
5.2	Aineistoon tutustuminen	29
5.3	Toteutus	33
6	TYÖN ANALYSOINTI	34
7	POHDINTA.....	36
	LÄHTEET	38

Liitteet

Liite 1	Värikallion kaarto
Liite 2	Ölökyn ähkäsy

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan mahdollisuutta syventää luonnossa kulkevien kokemusta tarinallistamisen kautta. Tarinallistettaessa kehitetään saatavilla olevasta aineistosta kokonaisuus, joka parantaa tuotteen, tässä tapauksessa kävelyreittien, arvoa.

Koska opinnäytetyössä valmistetaan kaksi matkatarinaa tuotteiksi kävelyreiteille, tietoperusta pohjautuu palvelumuotoiluun. Tuotteistettu elämys ja tarinallistaminen ovat tässä tutkimuksessa pääasialliset kehitysmenetelmät. Viimeiseksi tutustutaan lähemmin reittisuunnittelun periaatteisiin ja selvitetään, mitkä seikat tekevät kävelyreitistä miellyttävän käyttää ja onko metsän esteettisyydellä väliä kävelijöille.

Projektin toteutus oli suoraviivainen: kohdekäynneillä tutkittiin erityisesti reittien tunnelmaa ja nähtävää lajistoa. Tätä tietoa yhdistettiin Metsähallituksen kokoamaan luonto- ja historia-aineistoon, minkä jälkeen kerättiin aineistoa muualta valituista aiheista. Kun aineistoa oli riittävästi, alkoi tarinoiden kirjoitus.

1.1 Toimeksiantaja

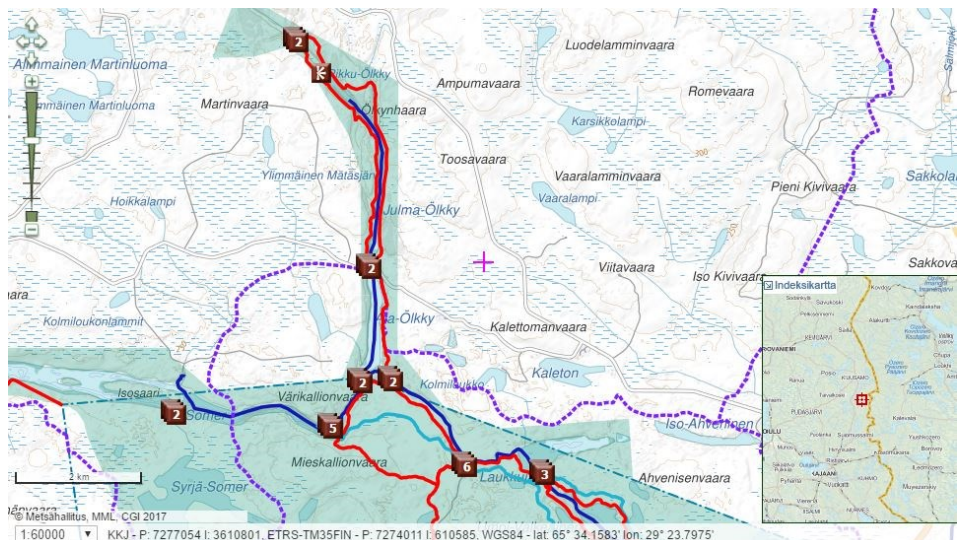
Toimeksiantajana tälle opinnäytetyölle on Metsähallituksen Luontopalvelut. Luontopalvelut on vastuussa lähes kaikista Suomen luonnonsuojelualueista ja niiden ympäristönhoidosta. Lisäksi yksikkö vastaa monien Suomen uhanalaisten lajien, kuten maakotkan ja saimaannorpan, suojelusta. (Metsähallitus 2017.)

Luontopalvelut muotoutui Metsähallituksen toiseksi ydintoiminnaksi metsätalouden rinnalle 1980-luvulla, kun metsien suojelukysymys Suomessa nousi kansainväliselle tasolle suurten luonnonsuojeluorganisaatioiden, kuten Greenpeacen, kiinnostuttua pohjoisten aarniometsien tilasta ja niiden käytöstä. Nykyisellään Luontopalvelut on kehittynyt edelläkävijäksi esimerkiksi erityisalueiden suunnittelussa, luonnonhoidossa ja ennallistamisessa. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 256.)

Hossa kuuluu Luontopalveluiden Pohjanmaan alueyksikköön. Hossassa Luontopalveluille puistonjohtaja Kerttu Härkösen mukaan tärkeää oli saada tutkimustulokset käyttöön ja alueen paikallishistoriaa esille reiteillä. Matkailijoiden luontokokemuksen syventäminen ja elämyksen luominen voisi innostaa yhä useampia ihmisiä liikkumaan luonnossa ja lukemaan luontoaiheista kirjallisuutta.

1.2 Alue

Reitit sijaitsevat Etelä-Kuusamossa ja Pohjois-Suomussalmella (kuva 1), nykyisen Hossan retkeilyalueen luoteisosassa, vuoden 2017 kesällä perustettavan kansallispuiston alueella. Suojelualue on osa Fennoskandian vihreätä vyöhykettä, joka on Norjan, Suomen ja Venäjän rajoilla kulkeva nykyisten ja suunniteltujen luonnonsuojelualueiden kansainvälinen verkosto.

Kuva 1: Reitit sijaitsevat Kuusamon ja Suomussalmen rajalla. (Lähde: Retkikartta.fi - palvelu)

Alueet, joiden lävitse reitit kulkevat, ovat vaihtelevia ja Hossalle tyypillisiä. Reiteillä on niin harvennettua talousmetsää, aarnialueita kuin paljaita kallioita ja aapasaita. Vesistöjä reitillä ovat Iso-Somerojärvi ja Somerjoki sekä Julma-Ölkky ja rotkojärveen laskevat lukuiset pienet purot ja joet, kuten Vasapuro ja Sateenkaariputous. Aluskasvillisuus on pääasiassa karua mustikka- ja puolukkavarvikkoa, mutta kivipinnoilla ja puiden rungoilla ja oksilla kasvaa runsaasti jäkälää ja kääpiä. Etenkin rotkon reunamilla on poroilta ulottumattomissa paljon palleroporonjäkälää. Kallion reunamien ympäristö rotkojärven ympärillä on karumpaa itäisellä kuin läntisellä puolella.

Hossassa on erittäin edustava lahottajasienilajisto, ja harvinaisia lajeja löytyy useita yksilöitä. Alueella on tehty vuosina 2007, 2012 ja 2013 kattavat kääväkäs-laskennat, ja tavatut lajit ovat olleet tyypillisiä vanhojen metsien lajeja. Esimerkiksi vuonna 2013 tehtiin jopa 493 havaintoa vanhojen metsien kääväkäsindikaattorilajeista, kuten välkkyludekäävästä (*Skeletocutis stellae*) ja liekokäävästä (*Gloeophyllum protractum*). Samassa tutkimuksessa tehtiin myös runsaasti havaintoja uhanalaisista ja silmälläpidettävistä lajeista, kuten kairakäävästä (*Antrodia primaeva*) ja kalkkikäävästä (*Antrodia crassa*). Tosin monimuotoisuuden vähenemiseen saattaa viitata se, että vuoden 2007 kartoituksessa kääväkäs-lajeja oli tavattu 59 ja yksilöitä 934, ja vuoden 2013 kartoituksessa lajeja oli enää 46 ja yksilöitä 716. Vertailu vuosien välillä

on kuitenkin hankalaa inventoimiskäytäntöjen erilaisuuden ja esimerkiksi näytealojen vaihtelevan edustavuuden takia. (Metsähallitus 2007, 2013.)

Myös lintulaskenta paljastaa kyseessä olevan vanhan metsän alue. Alueella tavattavista metsälinnuista noin viisi prosenttia on vanhan metsän lajeja ja kolopesijöitä jopa 26 prosenttia. Kolopesijöiden runsaus kertoo pesäpuiksi sopivien vanhojen pystypuiden ja tikkalintujen runsaudesta (kuva 2). Esimerkiksi vanhan metsän lajeja kuten metsoja (*Tetrao urogallus*), käpylintuja (*Loxia* -suku), puukiipijöitä (*Certhia familiaris*) ja töyhtötiaisia (*Parus cristatus*) tavattiin 2000-luvun linjalaskennassa. (Metsähallitus 2000.)

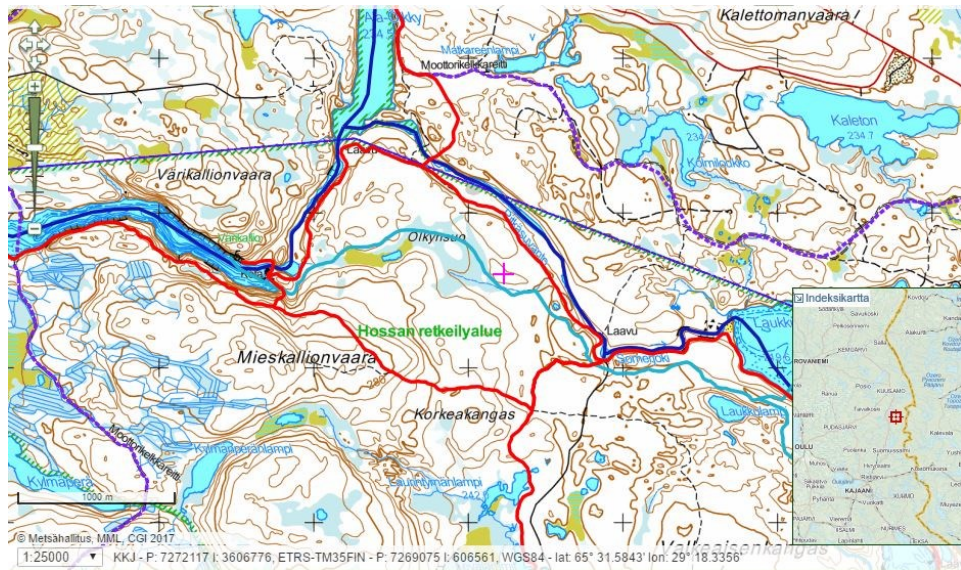

Kuva 2: Pohjantikka on yleinen Hossan metsien asukas. (Kuva: Sonja Partanen)

1.3 Reitit

Värikallion kaarto (kuva 3, s.4) on noin 8 kilometriä pitkä, helppokulkuinen rengasreitti. Sitä pitkin kulkien pääsee Suomen pohjoisimpien kivikautisten kalliomaalausten äärelle Värikalliolle. Reitin varrella on kolme nuotiopaikkaa: uusi taukokatos Värikallion tuntumassa, toinen Ala-Ölkyn laavulla ja kolmas reitin aloitus-lopetuspisteessä Lihapyörteellä. Reitin aikana kuljetaan vaihtelevassa maastossa, vanhojen kuusikoiden keskeltä vesistöjen rantoja pitkin kuivaan hiekka- ja sora-moreenipohjaiseen kangasmetsään. Matkalla Värikallion

taukokatokselta itse kalliolle sijaitsee kulttuuriperintöinventaariossa mainittu vastikään entisöity uittopato.

Kuva 3: Kartalla Väräkallion kaarto -reitti merkittynä punaisella. (Lähde: Retkikartta.fi -palvelu)

Ölökyn ähkäsy (kuva 4) on vaativa, noin 12 kilometriä pitkä Julma-Ölkyn kanjonijärven reunoja kiertävä reitti. Sen kiertäminen vie noin viisi tuntia. Kierrettäessä vastapäivään reitti kulkee vähäravinteisen kallion jyrkänteen viertä, vanhojen mäntyjen ja kitukasvuisten kuusten hallitessa kasvustoa karulla kalliolla satunnaisten rehevempien alueiden värittämänä. Rotkon kauimmaisessa päässä polku mutkittelee hetken harvassa mäntymetsikössä Haarakankaalla ja päätty lopulta puolimatkan laavulle Ölkynerälle. Rotkon toiselle puolelle päästessä luonto on huomattavasti rehevämpää ja polku kulkee ylös alas harjujen rinteitä.

Kuva 4: Kartalla Ölökyn ähkäsy merkittynä punaisella. (Lähde: Retkikartta.fi -palvelu)

1.4 Alueen taustoja

Hossan seudulla viimeisin jääkausi Veiksel päättyi noin 14 000 vuotta sitten. Jääkauden jälkeen vallitsi useiden vuosituhansien ajan kestänyt lämmin aikakausi ja jalopuut, kuten lehmus ja pähkinäpensas, viihtyivät Hossan korkeudella asti. Kuusi ilmestyi alueelle vasta noin 5 000 vuotta sitten, kun lämmin kausi väistyi vähitellen. Kasvien ja eläinten levittäytyttyä vetäytyvän jäämassan mukana pohjoiseen, saapuivat myös ensimmäiset ihmiset. Suomussalmen alueelle heidän arvellaan saapuneen noin 9 000 vuotta sitten vesistöjä pitkin joko idästä tai etelästä. (Räihälä 2012, 16–19.)

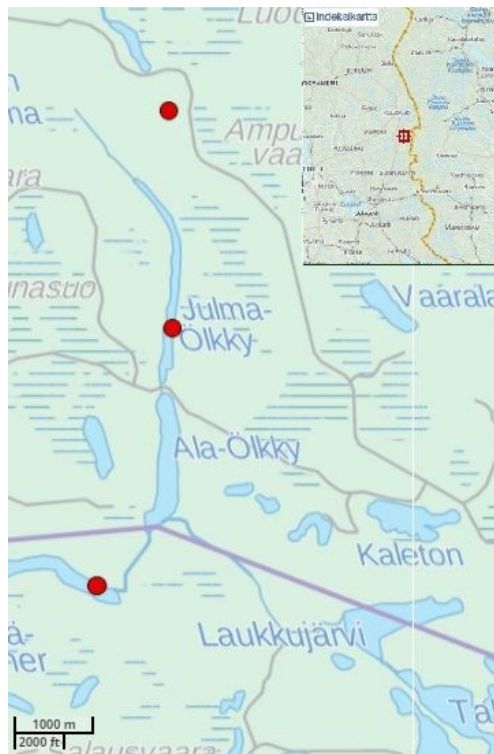
Alueelle ensimmäiseksi saapuneet ihmiset olivat metsästäjä-keräilijäryhmissä eläviä, nomadimaisia perhekuntia, joiden elosta alueella ei ole jäänyt paljon merkkejä ympäröivään luontoon. Asumukset olivat pieniä, niissä asuttiin vain osa vuotta, eivätkä ne jättäneet arkeologeille muuta tutkittavaa parhaimmillaan kuin tulisijan, keramiikkaa ja tunkion. Alueella vaikuttanut pyyntikulttuuri onnistui sen sijaan jättämään pysyvän merkkinsä alueen historiaan kalliomaalausten avulla. Noin 3500–4500 vuotta vanhat migmaattiselle gneissille maalatut Väräkallion ja Pirunkirkon kalliomaalaukset ovat kehittyneet vuosien kuluessa, kun vanhojen haalistuneiden kuvien päälle maalattiin uusia tai niitä korjailtiin, ja levitettiin yhä laajemmalle alueelle kallioseinämälle. Osa kuvista on tuhriintunut, rapautunut ja kulunut säiden vaikutuksesta, mutta osa säilyi piipitoisen suojakalvon muotoutumisen ansiosta sattumalta (kuva 5). (Räihälä 2012, 16–19.)

Kuva 5: Osa maalauksista on tuhriintunut tunnistamattomiksi ja osa säilynyt selvärajaisina. (Kuva: Sonja Partanen)

Väräkallion kalliomaalaukset koostuvat yli 60 maalauksesta, Pirunkirkolla maalauksia on kolme. Lisäksi on kesällä 2015 Metsähallituksen Paahde-LIFE- inventoinnin yhteydessä löydetty mahdollinen kolmas

maalauspaikka noin 2,8 kilometriä pohjoiseen Vasapuron varrelta Haarakankaalta (kuva 6). Noin kolmen metrin korkeudessa kalliolla on punaista väriä, joka on voinut olla joskus kalliomaalaus. Tämä on vielä vahvistamaton tieto. (Museovirasto 2015.)

Kuva 6: Värikallion ja Pirunkirkon maalauksen lisäksi on löydetty mahdollisesti kolmas maalauspaikka, Haarakangas. (Lähde: Museoviraston Kyppi.fi)

Maalauksen tarkoituksesta on monia arveluita: saalismagiaa, initiaatio- eli yhteisön siirtymäriittipaikan merkitseminen, shamaanien riittipaikka, vesistössä kulkevien opastaminen. Maalaukset on tehty täyttämään jokin tarkoitus, sillä maalin valmistus puna- ja keltamullasta on työteliäs prosessi, joka vaatii paitsi vaivaa, myös raaka-aineita, joita ei juuri muuhun tarvittu. Kalliomaalauksen ohella maalia käytettiin vain valmistellessa vainajat hautausriitteihin ja mahdollisesti myös uskonnollisessa koristautumisessa. (Räihälä 2012, 18.)

Maalaukset ovat Suomen pohjoisimmat, ja ne ovat eteläisistä maalauksista poikkeavia kolmiopäisine ja koukkupolvisine ihmisineen, joiden arvellaan olevan shamaaneja tanssimassa tai keskellä riittimenoja. Värikalliolla on myös Suomen ainut karhuksi identifioitu kuvio. Maalauksista valtaosa esittää metsäpeuroja, joita eli vielä tuolloin runsaasti Hossassa. Mukana on myös hirviä, ihmispareja ja idän heimojen kalliomaalauksille tyypillisempi saukko, joka taruissa kulki tuonelaan ja takaisin veden välityksellä (kuva 7, s.7). Värikallion maalaukset ovat kulttuurisesti monimuotoiset, sillä niissä on viitteitä sekä idän että lännen maalausperinteisiin. (Räihälä 2012, 18.)

Kuva 7: Saukko, tanssivia hahmoja ja peuroja. (Kuva: Sonja Partanen)

Pronssikauden ja aikaisen metallikauden aikana Suomussalmen alueelle tuotiin metallia työstettäväksi, sulatettavaksi ja muotoiltavaksi vuolukivisillä muoteilla. Alueesta kehittyi tuottelias ja rikas, kunnes ilmaston viiletessä turkisten kysyntä kasvoi Keski-Euroopassa. Alueen oma metalliteollisuus kärsi, kun vaihtokaupassa turkiksia vastaan saatiin ulkolaista tarve-esineistöä, kenties pienemmällä vaivalla kuin itse tehtäessä. Metalliteollisuuden hiipumista alueella on selitetty myös konflikteilla alkuperäisväestön ja muualta tulleiden välillä. Metallikuljetusten kadottua ryöstelyiden takia ei ollut materiaalia mitä työstää. Oli syy mikä hyvänsä, metallintyöstö loppui noin 300 eaa. (Metsähallitus 2011, 37 & 39; Metsähallitus 2016.)

Historiallinen aika Kainuussa alkoi 1300-luvulla, mutta vasta 1600-luvulta on saatavilla verotustietoja ja esimerkiksi asutuskarttoja. Ruotsin vallan aikana erätaloudessa elävien ei katsottu olevan vakituisia asukkaita, sillä ainoastaan maanviljelyllä eläviä verotettiin. Kun verotietoja ei näistä vaarojen asukkaista ollut, ei heitä myöskään kruunun mielestä ollut

olemassakaan. Alueelle houkuteltiin uudisasukkaita Savon seudulta 1500-1600-luvuilla verohelpotusten avulla. Venäjän hallinnon alaisina myöhemmin aikoina, uudisasukkaita saapui kaupunkien tilanpuutteen takia, eikä maatalous yksistään kannattanut hallanaroilla ja karuilla seuduilla. Elettiin kaskeamisen, metsästyksen ja kalastuksen avustaman karjankasvatuksen turvin, eikä elintavoissa tapahtunut suuria muutoksia ennen 1900-lukua. (Räihälä 2012, 27.)

Peltoviljely Hossan seudulla ei ole koskaan kannattanut karujen mäntykankaiden takia. Heinää karjalle kerättiin suo- ja luonnonniityiltä, joita ei omistanut kukaan, vaan niiden käyttö arvottiin muutaman vuoden välein. Karjalle kerättiin lisäksi koivunoksakerppuja, jäkälää sekä olkia. Olojen kovuudesta kertoo sekin, että tiukan paikan tullen tarjottiin myös ihmisulostetta. Kaupankäynnin avulla saatiin viljaa, suolaa ja tarve-esineitä. Alueelta riitti vientiin edelleen turkiksia, kuuluisaa myöhäissyksyn siikaa ja kotikutoisia kankaita myyntiin asti. (Räihälä 2012, 27.)

Tervanpoltto vaikutti alueen metsiin enemmän kuin mikään muu ihmisaktiiviteetti ennen 1950-luvun savottoja. Alunperin tervaa poltettiin ainoastaan ns. hukkapuusta, kuten keloista, juurakoista, maapuista ja latvuksista, jotka olivat päässeet luonnollisesti tervaantumaan, eikä tervaa ollut suurtuotantoon. Koloamisen, eli nuoren männyn osittaisen kuorimisen, ja sitä seuraavan pihkoittumisen avulla saatiin tervantuotantoa nostettua monikertaisesti. (Räihälä 2012, 27–28; Metsähallitus 2016.)

Tukkihakkuut alkoivat 1860-luvulla vesistöjen varrelta, mutta varsinaiset savotat lähes sata vuotta myöhemmin. Ensimmäisten savottojen ajan metsätyömiehet saivat asuakseen huteria tilapäisrakennuksia ja telttoja, mutta laajempien savottojen aikaan 50-luvulla kämpät olivat jo monia kotitiloja mukavampia ja kulkuyhteydet paranivat Hossaan Kekkospäätien valmistuttua vankityövoiman turvin. Savottalaiset Hossassa olivat enimmäkseen paikallisia asukkaita eikä ”lentojätkeä”, muualta tulleita työmiehiä, käytetty. (Räihälä 2012, 31; Metsähallitus 2016.)

Osa vaikuttavimmista rantametsistä säilyi pystyssä savottojen yli, sillä vesistöjen varrelle jätettiin suojametsää. 1979 perustettiin Hossan retkeilyalue, jossa on toteutettu varovaista metsänhakkuuta ja hoidossa on jäljitelty luonnonmetsiä, esimerkiksi avaamalla metsään aukkoja, kuten syntyy luonnollisesti vanhojen puiden kaatuessa. Näin metsistä on tullut paikoin vaihtelevia ja erirakenteisia, luonnonmetsien kaltaisia. Hossan alueen metsät ovat merkittävimmät vanhan metsän suojelukohteet Lapin eteläpuolisessa Suomessa. (Räihälä 2012, 32.)

Suunniteltaessa palvelua tulee ottaa huomioon lukuisia eri asioita. Onnistumiseen ei riitä, että myyjällä tai tuottajalla on tuote tai palvelu jota myydä, sille täytyy olla myös kysyntää ja kohderyhmällä tietoisuus tuotteen olemassaolosta, eli tarvitaan markkinointia. Kysynnän täytyy myös vastata sitä, mitä on mahdollista tuottaa. Tällaista suunnittelua kutsutaan palvelumuotoiluksi.

Palvelumuotoilu on tuottajan ja kohderyhmän vuorovaikutukseen liittyvien ongelmien ratkomista muokkaamalla palvelua vastaamaan enemmän kuluttajien makua vastaavaksi tavalla, joka on kannattavaa tuottajalle. Tähän pyritään hyödyntämällä sekä asiakkailta että tutkimuksista saatua tietoa. Esimerkiksi kyselemällä mahdollisilta asiakkailta heidän ennakko-odotuksiaan, ja palvelun loputtua myös palautetta jo tarjotusta ja koetusta palvelusta, voidaan muokata palvelua vastaamaan paremmin ennakko-odotuksia. (Pine II & Gilmore 1998, 104.)

Palvelumuotoilussa suunnittelu on jatkuvaa, koska trendit muuttuvat ajan myötä, eivätkä kuluttajat mahdollisesti halua enää muutaman vuoden päästä samaa mitä nyt. Tuottajan täytyy pystyä kehittämään tuotettaan niin, että sille on ostajia myös tulevaisuudessa. Joidenkin matkapuhelinoperaattorien historiasta näkee, kuinka ne ovat pysyneet mukana kehityksessä ja yritysmaailmassa muuntamalla tuotteensa lähetinpalveluista postipalveluihin, ja siitä edelleen puhelin- ja tietoliikennepalveluihin. Vaikutus asiakkaan saamaan kokemukseen voi olla valtava riippuen siitä, onko tuottaja kiinnostunut ainoastaan tämän hetkisten tarpeiden täyttämisestä vai onko mahdollisuuksia muodostaa kestävämpi asiakkuussuhde.

Tieto, joka saadaan asiakkailta, täytyy voida hyödyntää tuotteen muotoilussa. Tärkeää on myös se, että tuottaja on valmis tuottamaan vaadittuja palveluita. Tuottajalle on tärkeää olla unohtamatta kannattavuus-perspektiiviä. Jollei tuote tai palvelu ole kannattavaa tuottaa sen takia, että sen tuottaminen on kalliimpaa kuin siitä saatava hyöty, ei sitä kannata tuottaa. Esimerkiksi kuluttajat ovat alkaneet vaatia yhä eettisemmin tuotettua lihaa, ja eettisyys vaatii tuottajilta suurempia investointeja eläinten hyvinvointiin kuin normaalin lihan tuottaminen. Investointien suuruuteen taas vaikuttaa se, kuinka paljon enemmän kuluttajat ovat valmiita maksamaan lihastaan. (Vähätalo & Ruotsalainen 1996, 54–56.)

Suunnitellessa palvelua kannattaa ajatella palvelua teatteri-näkökulmasta. Asiakas näkee ainoastaan pienen ja hiotun osan kaikesta siitä työstä, jota tuotteen suunnittelu on vaatinut. Kun jokainen yksityiskohta on harkittu, tuotteeseen on lisätty arvoa, joka voi muodostua asiakkaalle elämykseksi.

2.1 Elämys

Elämys voidaan määritellä eri tavoin. Arjessa tavallinen elämys on miellyttävä ja mieleenpainuva kokemus, joka voi muuttaa käyttäytymistä ja ajattelutapoja. Tässä opinnäytetyössä keskitytään erityisesti elämykseen tuotteena ja luontoympäristössä. Tuotteena elämys on asiakaslähtöinen palvelu, joka on erityisesti kustomoitu vastaamaan asiakkaan haluja ja odotuksia, ja tarjoamalla paitsi mitä asiakas haluaa, myös yllätyksellisyyttä, kokemus jättää jälkensä asiakkaaseen.

Joseph B. Pine II ja James H. Gilmoren (1998) artikkelissa *Welcome to the Experience Economy* elämys erotetaan palvelusta esimerkiksi yksilöllisen muotoilun, draamallisuuden sekä teemoittelun kautta. Elämyksen ostajia kohdellaan vieraina, ei asiakkaina. Elämyksen parissa työtään tekevät ovat pikemminkin näyttelijöitä osana suurempaa kokonaisuutta, jossa esimerkiksi tarjoilijalla on kokonainen elämänhistoria kerrottavanaan vieraille tarvittaessa. Näin ollen keskeisintä ei ole se, mitä tarjotaan, vaan kuinka se tarjotaan.

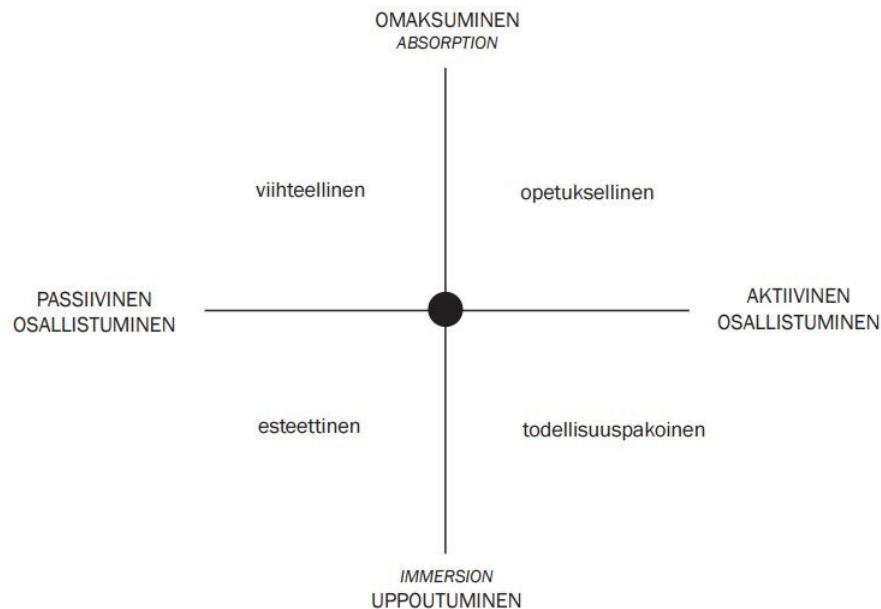
2.2 Elämyksen muodostaminen

Elämykset Pine II ja Gilmore (1998) jakavat neljään luokkaan riippuen vieraan aktiivisuudesta ja osallisuudesta. Luokkina ovat esteettinen, todellisuuspakoinen, opetuksellinen ja viihteellinen elämys (kuva 8, s.11). Esteettisen elämyksestä tekee sen katselu ulkopuolelta ja siihen uppoutuminen (esimerkiksi maiseman ihailu ikkunasta), kun taas vastakohtana tälle on opetuksellinen elämys, jossa osallistutaan aktiivisesti aktiviteettiin, mutta ei eläydytä siihen (esimerkiksi melonta). Todellisuuspakoinen elämys vaatii sekä aktiivisuutta että uppoutumista silloiseen hetkeen täydellisesti (esimerkiksi mindfulness-kurssi). Viihteellisessä elämyksessä ollaan passiivisia ulkopuolisia tarkkailijoita, joilta ei vaadita mitään (esimerkiksi perinteinen teatteriesitys). Tuotteesta saatava elämys voi sijoittua mihin tahansa näiden neljän ääripään välille. (Pine II & Gilmore 1998, 102.)

Outi Rantala (2011) kirjoittaa tutkimuksessaan elämyksen syntymisen vaativan monia elementtejä: tietoa kohteesta, voimakkaita tunne-elämyksiä, vetoamista joko hoivaviettiin tai taantumiseen, mahdollisuus kaikkien aistien käyttöön, reflektointiin ja vastakohtien kokemiseen. Metsäluontoelämyksissä vaikuttavat myös arvot, kiireettömyys ja uudet kokemukset elämyksen syntymisessä.

Esihistoriasta säilyneitä kalliomaalauksia arveltiin pitkään lasten piirroksiksi, ennen kuin ymmärrettiin niiden uhmanneen tuhansia vuosia säitä ja tilastollisia todennäköisyyksiä. Vieläkään ei ymmärretä, olivatko maalaukset tarkoitettu taiteeksi taiteen tähden, uskonnollisiin tarkoituksiin tai tienviitoiksi. Nyt ne mahdollistavat elämyksen auttamalla ihmisiä ymmärtämään ja ennen kaikkea kuvittelemaan hieman paremmin

esihistoriallisia aikoja. Tieto jonkin asian merkittävyydestä tai siitä, että monet kokevat asian merkittäväksi, vaikuttaa ihmisiin eri tavoin, mutta yleistäen merkittävä muille on merkittävä myös itselle (Rantala 2011, 106).

Kuva 8: Pine II ja Gilmore jakavat elämykset akselille niiden ominaisuuksien perusteella. (Tarssanen & Kylänen 2009)

Tarjoamalla matkailijalle etukäteen tietoa kohteesta ja aktiviteeteista, yrityksen tai palvelun tarinasta, annetaan hänelle mahdollisuus muodostaa ennakkokäsitys ostamastaan palvelusta. Annettavan ennakkokäsityksen tulee myös vastata todellisuutta, sillä palvelun vastatessa positiivista ennakkokäsitystä asiakas ei pety. Aluksi kohdattu pettymys on vaikea muuttaa.

Tiedon lisäksi tarvitaan voimakkaita tunteita tai yllätys, jotta kokemuksesta muotoutuu elämys. Tällainen on esimerkiksi hallittu vaaran tunne. Hallittavuus on tärkeää, sillä jollei asiakas tunne oloaan turvallisesti, ainoa mitä hän muistaa tapauksesta on pelko, eli palvelusta muodostuu negatiivinen kokemus. Fyysisyyden ja pienen kärsimyksen on arveltu syventävän kokemuksia, ja esimerkiksi rankan kiipeämisen jälkeen on palkitsevampaa pysähtyä ja katsella maisemia kuin ilman kiipeämistä. (Rantala 2011, 105.)

Vaikka ihminen käyttää aisteistaan hallitsevimmin näköä, ovat muutkin aistit läsnä. Hajut tuovat usein mieleen vanhimpia muistoja, ja kuuloaistimukset luovat tärkeän taustan maisemalle. Täten on tärkeää, että myydessä elämystä otetaan huomioon kaikki aistit. Erämaavaellus ei ole oikeanlainen, jos taustalla kuuluu jatkuva polttomoottorin ääni, ja esimerkiksi vanha kirjasto tuoksuu juuri tietynlaiselta: ilman aitoa vanhojen kirjojen, tomun ja hiljaisuuden aistimusta on kokemus epäaito ja valheellinen. (Rantala 2011, 104)

Ihmisen halua olla turvassa ja huolehdittu voidaan käyttää myös elämyksen luomiseen. Jos asiakkaalle annetaan mahdollisuus taantua huolehdittavaksi olennoiksi, jonka ei tarvitse kuin olla ja ottaa vastaan, elämyksellisyys kasvaa. Turvallisuuden tunteen voi synnyttää esimerkiksi kokeneen oppaan varma käytös metsäretkellä, jolla jokaisen puskan takaa voi potentiaalisesti ilmaantua karhu tai leijona. (Rantala 2011, 106.)

Elämyksen syntyyn auttaa myös vastakohtien kokeminen lyhyen ajan sisällä (Rantala 2011, 105). Turistit Aasian superkaupungeista kokevat elämyksen jo tullessaan ulos lentokoneesta Suomen autiolla kamaralle, mutta kotimaan matkailijoilla on erilaiset lähtökohdat. Vastakohtilla pelattaessa täytyy kuitenkin muistaa olla eksymättä liian kauas (Rantala 2011, 105). Koska ihminen peilaa nykyisyyttään menneisyyden ja kokemusmaailmansa kautta, liian suuret erot menneen ja nykyisyyden välillä voivat aiheuttaa hylkimistä ja suuttumusta. Esimerkiksi henkilön, joka on tottunut keskuslämmitykseen ja kuumaan suihkuun kahdesti päivässä, voi olla vaikeaa sopeutua telttailuelämään, jollei hänen arvomaailmansa tue sitä.

Pitkälle säilyviä muistikuvia on erilaisia. Osa on syntynyt yllätyksen aiheuttamina ja ovat kuin nopeita välähdyksiä mielessä, joihin on latautunut suuri määrä tunnetta. Osa muistoista sisältää pitkiäkin kohtauksia menneestä, mutta niille on ominaisempaa vähäisempi tunnelataus ja suurempi tietoisuus tapahtumista. Elämys voi olla juuri tällainen, sillä tavallista suurempi läsnäolo hetkessä lisäävät mahdollisuutta siitä, että tapahtumasta muodostuu elämää muuttava ja ikuisesti mieleen jäävä. Omalaatuiset maisemat, vanhat kulttuurin rauniot ja erikoiset muodostumat, kuten Julma-Ölkyn rotkojärvi, kiehtovat ja kutkuttavat mieltä hyvällä tavalla, jolloin muistot jäävät pysyviksi. (Rantala 2011, 105.)

Vaikka sanana elämys on kokenut arvon alenemista sen liiallisen käytön takia, elämys on edelleen sitä, mitä matkailijat hakevat lomamatkoillaan. Elämyksen vuoksi ihmiset ylittävät omat rajansa ja uskaltautuvat mukavuusalueidensa ulkopuolelle. Elämyksen mukanaan tuoma hyvinolontunne kannustaa yrittämään uudelleen, sillä siinä missä kokemus voi olla myös negatiivinen, elämys on ainoastaan positiivinen.

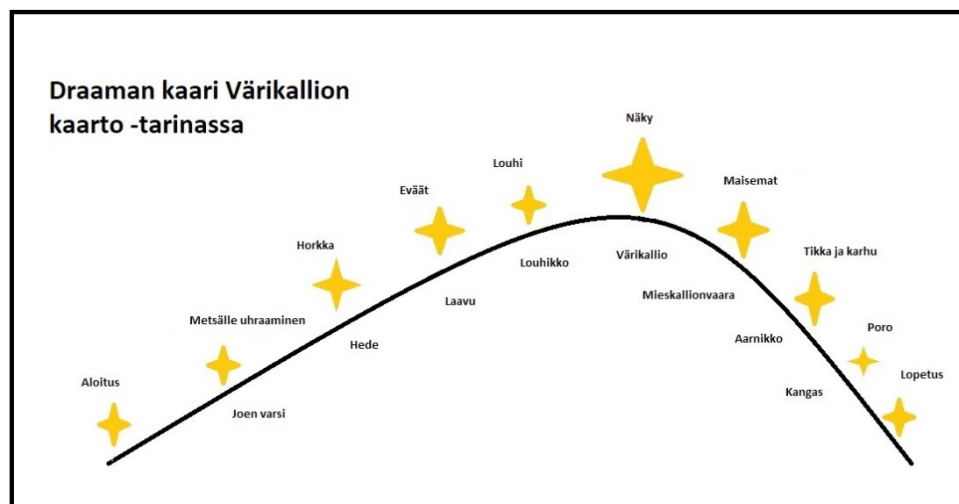
2.3 Tarinallistaminen

Yksi palvelumuotoilun välineistä on tarinallistaminen, jonka on käsitteellistänyt Suomessa Anne Kalliomäki (2013). Tarinallistaminen ei ole sisällön luomista, vaan palvelun kehittämistä kannattavaksi saatavilla olevan aineiston hyödyntämisen avulla.

Tarinallistaminen tarkoittaa palvelun innovointia, kehittämistä ja suunnittelua tarinan avulla. Tarina voidaan luoda jo olemassa olevalle

palvelulle tai kehittää täysin uusi palvelukonsepti. Kun tarina sitoo palvelun eri osat yhteen ja antaa syyn uppoutua kokemukseen, voi asiakkaan mielessä syntyä elämys, joka kuten aiemmin on todettu, on parhaimmillaan tarjotessaan mahdollisuuden muutkokokemukseen. Elämykset ja tarinat tulevat luultavasti olemaan yhä keskeisemmässä osassa palvelumuotoilua, sillä pehmeiden arvojen tullessa yhä vallitsevimmiksi, asiakkaan tunne-elämän tyytyväisyyteen aletaan kiinnittämään entistä enemmän huomiota. (Kalliomäki 2013, 28; Pine II & Gilmore 1998, 101.)

Ihmisellä on sosiaalinen tarve kertoa ja kuulla tarinoita, ja vaikka tarinan kertomisen tavat ovat muuttuneet suullisista nuotioringeistä sosiaalisen median keskusteluihin, tarinoiden kaava on edelleen sama. Hyvässä tarinassa on liikettä, muutoksia ja vastakohtien käyttöä. Tarinat sisältävät selvästi erotettavan alun, keskikohdan käänteen ja lopun. Palvelu voidaan muotoilla mukailemaan tarinan kaarta (kuva 9), mikä auttaa palvelun jäsentelyssä. (Kalliomäki 2013, 9–10, 28; Tarssanen & Kylänen 2009, 10)

Kuva 9: Tarinassa Värikallio-kohtaus toimii käännekohtana. (Kuva: Sonja Partanen)

Dramaturgian avulla hallitaan teatterissa kokonaisuutta, aikaa ja yksityiskohtia, joita esitykseen liittyy. Lavea määritelmä dramaturgialle on olemassa olevan materiaalin järjesteleminen kokonaisuudeksi, eli tässä tapauksessa tarinaksi. Draama vaatii jännitteitä, mitä saadaan odotuksesta ja toteutuksesta. Kaikkea ei tarvitse sanoa suoraan, vaan asiakkaille on annettava mahdollisuus yhdistää langanpätkiä, ja tulkita tapahtumia itse. Joskus asiakas tulee keksineeksi täysin uuden tavan tulkita palvelua, jolloin myös tuottaja hyöttyy palvelun monipuolistuessa. (Kalliomäki 2013, 26.)

Draamallinen tarinankerronta on paitsi tarinankerrontaa, myös asiakkaan ottamista mukaan tarinaan. Tällöin palvelun arvo lisääntyy ja mahdollisuus tuottaa elämyksiä paranee, sillä kokemus syvenee. Matkailussa tarinankerronta on ollut pitkään osana erilaisia opasretkiä ja ohjelmapalveluita, mutta markkinoinnissa apuna käytettyä

mielikuvamarkkinointia voidaan hyödyntää myös palvelukokemuksessa. Tällöin mielikuvan jonka asiakas saa markkinoinnista on vastattava palvelukokemusta. Esimerkiksi keskiaikaa demonstroivan hotellin aulapalvelijan tietokone on asiakkaalta näkymättömissä. (Kalliomäki 2013, 16, 18 & 20; Tarssanen & Kylänen 2009, 18).

Tarinan avulla voidaan saada tunneside asiakkaaseen, sillä hyvä tarina saa aikaan samaistumista ja myötätuntoa tarinan henkilöihin (Kalliomäki 2013, 16). Esimerkiksi ajatellaan, että kaapatun on hyvä kertoa kaappaajalleen tarinoita elämästään, ja näin yrittää samaistuttaa kaappaaja itseensä herättääkseen myötätuntoa. Tuotteeseen ja palveluun voi liittää tarinan jo pelkkien mielikuvien ja arvojen avulla, kuten on tehty reilun kaupan banaanien tapauksessa, tai tarina voi olla hyvin suunnitelmallisen käsikirjoituksen tulos, jossa tarina on selvästi sisällytetty osaksi palvelua. (Kalliomäki 2013, 17.)

Sisällön tuottamisesta tarinallistamisen erottaa radikaalisti siinä, kuinka asiakas kohdataan. Jokainen vuorovaikutus on käsikirjoitettu, ja kaikki mitä asiakas kokee ja näkee on ikään kuin osa näytelmää. Kalliomäki jaottelee palvelukokemuksen eri osiin, joita ovat tilat, esineet, prosessit, ihmiset ja palvelutuokioidet eli käsikirjoitetut kontaktit asiakkaan ja tuottajan välillä. (Kalliomäki 2013, 32.)

Tarinallistetussa palvelussa sekä asiakkaat että asiakaspalvelijat ovat rooleissa, joihin he eläytyvät eriasteisesti. Osaltaan asut vaikuttavat eläytymiseen ja parantavat ryhmäytymistä, ja muuttavat kohtaamisen laatua asiakkaan ja palveluntarjoajan välillä, Kalliomäki (2013, 37) kertoo. Pikkulapset joskus eläytyvät Joulupukin tapaamiseen niin voimakkaasti, että eivät näe naamarin takaa isäänsä ja vierastavat tätä. Vuorovaikutus synnyttää kokemuksen, sillä hetkellä, mutta jatkuvuutta voi olla myöhemminkin. Erityisen vaikuttavasti kirjoitetun kirjan hahmojen perään voi jäädä miettimään, mitä heille tapahtui viimeisen sivun jälkeen. Osaltaan tämä syvä luetun kokeminen on synnyttänyt fanifiktio-ilmion, jossa hahmoista ei haluta päästää irti teoksen päättyessä, vaan heidän ”elämänsä” jatketaan.

Tilat voivat olla fyysisiä tai aineettomat, mutta siellä palvelu esitetään asiakkaalle. Tila synnyttää jo itsessään alustan tarinalle. Yksityiskohtien kautta esineet ovat osa tilaa, sillä osa niistä on osa lavastusta luomassa tunnelmaa. Osa esineistä vie tarinaa eteenpäin ja osa esineistä taas mahdollistaa itse toiminnan. Esineiden kautta asiakkaat voivat myös käyttää muitakin kuin näköaistiaan ja tunnustella, maistella ja haistella tilaa. Prosessi viittaa tarinan juoneen, joka sitoo eri palvelun osat toisiinsa toimivaksi kokonaisuudeksi. Palvelumuotoilusta riippuu, voiko juonta mukauttaa asiakasryhmän toiveita paremmin vastaavaksi. (Kalliomäki 2013, 66; Komppula 2015, 48.)

Palvelumuotoilun kohde voi olla mikä tahansa tuote. Esimerkiksi reittisuunnittelu on osa palvelumuotoilua, sillä siinä pyritään vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin suunnittelemalla mahdollisimman käytännöllisiä, mutta samalla esteettisesti miellyttäviä virkistys- ja muuhun käyttöön tarkoitettuja reittejä.

3 REITTISUUNNITTELU

Reittisuunnittelulla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa virkistysreitistön suunnittelua mahdollisimman käytännölliseksi. Suunnittelussa otetaan palvelumuotoilun ajatusten mukaisesti huomioon asiakkaiden toiveet, mutta myös tuottajan vaatimukset. Tällöin reitit ovat paitsi miellyttävät ja turvalliset, ne ovat myös helpot ylläpitää ja kunnioittavat luontoarvoja.

Virkistys-, kuntoilu- ja vaellusreittejä, kuten muitakin reittejä, suunniteltaessa hyödynnetään usein eläinten polkuja, jotka mukailevat maastonmuotoja, eivätkä kulje suorinta tietä etappien välillä. Kapeilla poluilla tuntemus ”aidosta” luonnosta on suurempi kuin tiellä tai leveällä uralla, sillä kulkijalle tulee tunne pienemmistä kävijämääristä ja luonnon läheisyydestä (kuva 10, s.16). Yhä useampi suomalainen matkailija vieroksuu massaturismikohteita ja haluaa kohteiltaan yksityisyyttä. (Vähätalo & Ruotsalainen 1996, 45.)

Pirjo Räsäsen (2016) pitämän Luonnosta liiketoimintaa ja hyvinvointia -esityksen mukaan suunniteltaessa reittiä, se tulisi pystyä erottamaan toisista risteävistä reiteistä, joko symboleiden tai nimen perusteella. Opasteiden tulisi olla riittävät, niin että seuraavan reittimerkin pitäisi olla heti näkyvillä. Kulkijoita pitäisi varoittaa etukäteen mahdollisista vaaranpaikoista, ja perusteettoman vaaralliset kohdat reitin tulisi kiertää helppokulkuisemmasta paikasta, sillä mitä vaarallisempi polku sitä vähemmän kulkijoita.

Nykyään on Räsäsen (2016) mukaan alettu kansainvälisesti suosimaan entistä lyhyempiä reittejä. Tämä mahdollistaa aikaisempaa laajemman kulkijakunnan, kun myös kokemattomamat ja huonokuntoisemmat vaeltajat rohkaistuvat poluille. Jopa yhden kilometrin mittaisten reittien perustaminen olisi joillekin ryhmille kannattavaa. Tosin myös kymmenien ja jopa satojen kilometrien mittaiset reitit ovat haluttuja. Kuljettaessa pidempiä matkoja halutaan ennemmin kulkea alueen läpi sen sijaan, että risteiltäisiin eri kohteiden välillä.

Opastetaulu reitin aloituspisteessä kokoaa yhteen reitin kulun. Hyvä opastetaulu ilmoittaa reitin pituuden, arvioidun kestoajan sekä mahdolliset kohokohdat ja vaaranpaikat. Luontopolkujen opastetaulut kertovat alueen luonnosta ja ympäristön erikoisuuksista. Ne toimivat tärkeinä luonto-opetuksen välineinä, ja saattavat Räsäsen (2016) mukaan

innostaa sekä lapsia että aikuisia jonkin uuden tai unohdetun luontoharrastuksen pariin. Taulujen tulisi olla vähintään kilometrin välein, ja lapsille tarkoitetuilla reiteillä huomattavasti taajempaan mielenkiinnon ylläpitämiseksi.

Kuva 10: Polun kestävyteen ja miellyttävyyteen voi vaikuttaa materiaalivalinnoilla ja polun leveydellä. (Kuva: Sonja Partanen)

Keski- ja Etelä-Euroopassa majoitusta ja ravintoloita odotetaan löytyvän vähintään jokaisen päivämatkan päätteeksi suosituimmilla reiteillä vuoden ympäri, mutta Suomessa siihen ei vielä ole päädytty. Kuitenkin myös täällä on suotavaa löytää matkailupalveluita, kuten huoltoasemia tai majoitusta, sopivin väliajoin, eli kahden tai kolmen päivämatkan välein. Suomen kansallispuistoissa yleisempiä ovat autiomajat ja taukopaikat kuin kaupalliset palvelut. Mitä enemmän reitillä on taukopaikkoja, sitä enemmän voi odottaa matkailijoita. Myös yhteys nuotiopaikan tai parkkipaikan läheisyydessä olevien vessojen ja kävijöiden viihtyvyyden välillä on huomattu. (Silvennoinen & Tyrväinen 2006, 106.)

Myös se, kuinka helposti saavutettavissa reitti on, vaikuttaa suunnittelussa (Räsänen 2016). Jollei reitille pääse julkisilla kulkuneuvoilla tai ilman nelivetoa, on reitti saavutettamattomissa monille ryhmille, ja

voidaan miettiä tarkemmin millaisia kulkijoita varten reittiä suunnitellaan ja onko reitti liian eriarvoistava. Reitin haastavuuteen vaikuttavat polun kunto, matka-aika, nousut ja laskut sekä mahdolliset kiipeämiset ja vesistöjen ylitykset.

Luonnonpuistojen reittien suunnittelussa täytyisi ottaa huomioon mahdollisimman monet ryhmät, jotta kaikenlaiset luonnosta nauttivat ihmiset pääsisivät reiteille. Koirien kanssa liikkuvan on esimerkiksi hyvä tietää etukäteen, jos reitillä on paljon portaita, ja millainen niiden materiaali on. Metallisesta verkosta tehdyt askelmat ovat joillekin koirille mahdottomat kulkea, toisin kuin puuportaat. Myös eri sidosryhmien huomioiminen kannattaa. Kun kuunnellaan paitsi omatoimimatkailijoiden ja ympäristöorganisaatioiden, myös luonto-oppaiden ja matkailuyrittäjien mielipidettä, saadaan alueelle mahdollisimman monipuolinen käyttötapojen kirjo. (Rantala 2011, 108.)

Opinnäytetyön reitit ovat jo vakiintuneita polkuja eikä niiden kulkuun voinut siinä vaikuttaa. Seuraavaksi kuitenkin joitakin huomioita, jotka reittisuunnittelun näkökulmasta ovat ehkä vaikuttaneet reittien kulkuun.

Värikallion kaarto kulkee suhteellisen helppokulkuisessa maastossa, ja se on merkitty selvin, mutta melko harvoin esiintyvin keltaisin merkein. Reitti vie aikaa noin kaksi tuntia, mutta aikaa on varattava enemmän, jos haluaa nauttia rauhassa maalauksista. Reitin pääasiallinen tarkoitus on johtaa vierailijat kalliomaalausten äärelle, joten osa reitistä kulkee tarpeettoman yksipuolisessa maastossa leveällä uralla mäntykankaalla, ehkä jotta mahdollisimman monet rohkaistuisivat reitille. Rakenteet, kuten pitkospuut, ovat hyväkuntoiset ja jyrkemmissä kohdissa on puiset portaat (kuva 11).

Kuva 11: Pitkospuut ja portaat ovat hyvät kulkea myös liukkaalla kelillä. (Kuva: Sonja Partanen)

Reitin lähtöpisteessä on opastetaulu, jossa kartta ja tietoa reitistä, mutta luontotietoa tai muita viihdykettä ei ole sen varrella, paitsi kalliomaalausten äärellä. Taukopaikkoja on kolme ja niihin mahtuu tulistelevaan useampikin retkikunta, erityisesti Iso-Somerojärven rannan uuteen taukokatokseen. Myös kuivakäymälöitä jokaisessa taukopaikassa on, joten erityisesti kansallispuiston perustamisen jälkeen retkeilijöitä selvästi odotetaan paljon reitille.

Vaaranpaikkoja ei ole erityisesti merkitty, mutta jyrkissä kohdissa harjulla Somerjoen varressa on reilusti liikkumatilaa, jottei vaaratilanteita pitäisi syntyä. Uusi katselutasanne on hyvin turvallinen ja kaiteet ympäröivät katselijoita joka puolelta (kuva 12, s.19). Reitin alkuun pääsee autolla metsäautoteitä pitkin Lihapyörteen parkkipaikalle, ja kävellessä se on päivämatkan sisällä Hossan luontokeskuksesta useimmille kävelijäryhmille. Pidempiä matkoja käveleville se on sopivasti Hossan ja Kylmäluoman retkeilyalueelle vievän reitin varrella, jolloin maalauksille poikkeaminen onnistuu ilman pitkiä edestakaisia matkoja tai kiertoreittejä.

Kuva 12: Uusi katselutasanne (kuva ylhäällä) Värikallion edustalla luo turvallisemman tunteen kuin vanha (kuva alhaalla). (Kuvat: Sonja Partanen)

Kuusamon puolella oleva Ölöky-ähkäsy -reitti on autolla saavutettavissa, joko ainakin kohdekäyntien aikaan todella kuoppaisen metsäautotien kautta tai jättämällä auton Lihapyörteen parkkipaikalle ja kävelemällä yhteysreitillä Julmalle-Ölkylle Ala-Ölkyn vartta. Tällöin kävelyä tulee yhteensä 20–22 kilometriä, mutta lisäkävely on hyvin nopeakulkuista. Kävely luontokeskukselta onnistuu, mutta retki on näin tehtynä pitkä, ja soveltuu pitkien kesäpäivien aikaan tai useiden päivien retkenä, yöpymällä esimerkiksi Laukkujärven autiotuvassa. Reitti sopii peruskuntoisille retkeilijöille, mutta reitillä on jyrkkiä laskeutumisia ja nousuja runsaasti, jolloin reitti voi olla vaikea joillekin ryhmille kulkea.

Reitin alussa ei ollut syksyllä 2016 opasteita, mutta reitti on helppo huomata parkkipaikalta. Vaaranpaikkoja ei ole merkitty, mutta jollei reunalla halua kulkea, on vaihtoehtoisia reittejä tarjolla (kuva 13). Laskeutumismahdollisuus Pirunkirkon halkeamalle ja kalliomaalauksille on varmistettu vahvoin köysin, mutta aiemmasta kiipeilykokemuksesta on hyötyä. Laavupaikalla Ölökyperässä ja parkkipaikalla on kuivakäymälät sekä muut rakenteet, kuten pitkospuut ja portaat ovat uusitut. Reitti on selvästi pienemmille kävijämassoille suunniteltu kuin Värrikallion kaarto, ehkä koska iso osa kävijöistä valitsee venematkan ihailukseen kanjonia ja kalliomaalauksia. Ehkä kesällä 2017 riippusilta kanjonin yllä muuttaa tämän, kun reitin voi kulkea lyhyempänä tarvitsematta kääntyä takaisin lähtöpisteeseen.

Kuva 13: Ölöky-ähkäsy kulkee paikoin hyvin lähellä kanjonin reunaa. (Kuva: Sonja Partanen)

Hossaan on valmistunut ja valmisteilla suuri määrä erilaisia majoitus- ja matkailupalveluita kansallispuiston perustamisesta päättämisen jälkeen, joten alueella on mahdollista saada myös kustomoituja palveluita retkeilyyn ja patikoinnin lisäksi. Esteettömyyteen on panostettu useilla reiteillä, ja esteettömillä reiteillä myös taukopaikat ja kalastuslaiturit ovat

suunniteltu pyörätuoleille sopiviksi. Toivottavasti puutteellinen julkinen liikenne parantaa palvelujaan Hossassa tulevaisuudessa, sillä ainoastaan koululaisbussit kulkevat luontokeskuksen ohitse Kuusamosta ja Suomussalmelta. Tämä lisäisi varmasti erityisesti ulkomaalaisten omatoimimatkailijoiden kävijämääriä.

Molemmat opinnäytetyössä tutkitut reitit kulkevat vaihtelevissa metsissä. Reittisuunnittelussa tulisi ottaa yhä enemmän huomioon metsien yksilöllinen tunnelma sekä kulkevatko reitit ekologisesti herkillä alueilla tai täytyykö vanhoja kaatumisuhanalaisia puita kaataa kävijöiden turvallisuuden nimissä. Joskus reitti voidaan uudelleen suunnitella kiertämään tällaiset alueet pienellä vaivalla.

3.1 Metsän estetiikan tärkeys

Suomen metsät houkuttelevat lukemattomia matkailijoita ympäri maailmaa. Metsien säilyminen houkuttelevina ja laajoina kokonaisuuksina on paitsi ekologisesti, myös ekonomisesti kannattavaa. Monissa paikoissa on ymmärretty että elävä metsä on arvokkaampi kuin siitä saatava hakkuupuun arvo, sillä metsää käytetään monipuolisesti esimerkiksi virkistäytymiseen, ravinnonhankintaan, inspiroitumiseen ja matkailuun. Useat Suomen arvokkaimmat taideteokset ovat saaneet inspiraationsa vanhoista metsistä, kuten Eero Järnefeltin Kolin maisemakuvat.

Matkailukäyttöön tarkoitettujen metsäluontoalueiden käyttö suunnitellaan alueen herkkyyden ja luontoarvon mukaan, eikä luontoretkeilyreittejä tulisi johtaa kulkemaan sellaisilla alueilla, jotka eivät sitä kestä. Myös kaupallisten luontomatkailutoimijoiden pitää kunnioittaa rajoituksia ja käyttää alueita suunnittelijoiden tarkoittamalla tavalla. Joskus alueilla kuitenkin rikotaan määräyksiä ja alueen luonnontila heikkenee, ja viranomaisten täytyy miettiä millaisia uudelleenjärjestelyitä reittien suunnittelussa vaaditaan. Joskus reittejä täytyy sulkea kokonaan rikkomusten takia. Esimerkiksi kelkkailureittien ulkopuolista ajoa luonnonsuojelualueilla tapahtuu talviaikaan, jolloin aluskasvillisuus ja taimet kärsivät siitä. (Rantala 2011, 108.)

Virkistyskäyttöön metsiä vuoden aikana suomalaisista käyttää 97 prosenttia, ja tavallisimpien luontoharrastuksien joukossa ovat kävely ja patikointi (Karjalainen & Sievänen 2006, 247). Metsähallituksen hallinnoimilla virkistysalueilla arvellaan vuosittain tehtävän noin 6 miljoonaa vierailua (Metsähallitus 2017). Hektisellä aikakaudella mahdollisuudesta tehdä asioita hitaasti ja mieleenpainuvasti on tullut vapautta, ja metsissä tämä toteutuu. Luonnossa tapahtuvien urheilukilpailujen, kuten pyöräilyn, rallin ja suunnistuksen, osanottajille maisema-arvot ovat toissijaisia, tärkeitä on ympäristön soveltuminen urheilulajiin.

Metsät tarjoavat Suomessa jokamiehenoikeuden varjolla jokaiselle mahdollisuuden nauttia metsistä, olivat he maanomistajia tai eivät. Siihen, millaisiin metsiin he voivat mennä nauttimaan oikeudestaan sen sijaan ei ole sananvaltaa muilla kuin metsänomistajilla. Metsänomistaja päättää siitä, miten metsäänsä hoitaa ja millaista metsää ylläpitää. Ainut sääntö koskee hakkuita: jos hakkaa, täytyy huolehtia sen uudistamisesta, jollei aluetta aleta käyttää johonkin muuhun tarkoitukseen, kuten maanviljelykseen (Metsälaki 1996/1093). Käytännössä jokaisella on oma käsityksensä myös siitä millainen on kaunis ja virkistävä metsä, mutta yleistyksiä on mahdollista tehdä.

Rumaksi metsän Keto-Tokoin ja Kuuluvaisen (2010, 32) tutkimuksen mukaan tekee "hoitamattomuus", mutta toisaalta "ylihoidettu" avohakkuu on koettu myös rumaksi. Hoitamattoman metsän rumuutta voi selittää suomalaisella uudisraivaajamentaliteetilla: laiskan isännän metsässä puutkin saavat maata. Eri puulajien arvostus on vaihdellut metsänhoidon historiassa. 1950-luvulla koivujen ajateltiin olevan tuskin rikkaruohoja parempia, ja koivumetsiä poltettiin hehtaareittain ja tilalle istutettiin arvostettua mäntyä. Usein nämä uudet metsät jouduttiin ensin ojittamaan, sillä koivu viihtyy mäntyä kosteammassa maaperässä.

Metsästä tekee kauniin vaihtelevuus. Kaunis metsä on biologisesti rikas ja monimuotoinen. Kuolema ja syntymä ovat läsnä samanaikaisesti, lahoppuun ja taimien muodossa. Suuri osa suomalaisista tunnustaa vanhat kilpikaarnaiset männyt ja hopeiset kelopuut kauniiksi, ja vanhoja mäntymetsiä arvostetaan yleisesti, paitsi kauneuden takia, varmasti myös sen rahallisen arvon kautta. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 13; Sepänmaa 2006, 243–244; Björn 2006, 117.)

Metsän vaihtelevuus voi näkyä monissa asioissa. Maisema voi olla vaihteleva, niin kuin myös kasvillisuus, polun kulku, korkeus ja näkyvyys. Pohjanmaan viljapellot voivat olla yksilajisuudessaankin kauniita, mutta silmänkantamattomiin jatkuva mäntymetsä paljaalla neulasmatolla voi käydä vaihtelemattomuudessaan puuduttavaksi. Monimuotoisen metsästä tekee myös lajillinen runsaus. Perusmetsässä elää 1000–2000 lajia, joiden välillä on noin 10 000 erilaista suhdetta tuottajista hajottajiin. Nuori, vasta häiriön kokenut metsä on monimuotoisin, sillä se on valoisa ja tulevalle eliölajistolle riittää ravinnoksi lahoppuuta edellisestä puusukupolvesta. Suurin osa metsälajeista on kuitenkin evoluution kautta erikoistunut tahtomattaan metsiin, jotka ovat olleet yleisimpiä eli millaista elinympäristöä ja ravintoa on ollut tarjolla varmimmin ja pisimmän aikaa. Tällaisia metsiä kutsutaan nykyään aarni- tai ikimetsiksi. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 162.)

Vanhoja metsiä on Suomessa vähän ja luonnonsuojelualueiden ulkopuolella ne ovat pirstaloituneet. Luonnonmetsäksi luokitellaan sellainen metsä, johon ihminen ei ole toiminnallaan vaikuttanut ikinä. Ihmistoiminnaksi lasketaan myös esimerkiksi porojen laidunnus ja tulella

raivaus eli kaskeaminen. On olemassa kuitenkin lievempi luokittelu, luonnontilaisen kaltainen metsä, jossa keskeiset rakenteet, toiminnot ja lajistot ovat säilyneet alkuperäisen kaltaisina ihmisaktiviteeteista huolimatta. Helpointa on luokitella metsiä hakkuiden perusteella: hakkaamatonta metsää on koko Suomessa viisi prosenttia, Lapin eteläpuolella vain yksi prosentti. Vaikuttavia vanhan metsän alueita ovat esimerkiksi Kuusamon yhteismetsään kuuluva Närängänvaara itärajalla ja opinnäytetyön tutkimusalueen läheinen Moilasenvaara, joka kuuluu myös Hossan kansallispuistoalueeseen. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 10.)

Metsät ovat toimineet moneen tarkoitukseen ihmiselle historian varrella. Aluksi ne olivat elinympäristö, elinpiiri, jossa ei rajattu eroa luonnon ja kodin välille. Vähitellen maanviljelyksen yleistyttyä metsästä tuli villi ja vaarallinen, pihapiiristä kesy ja turvallinen. Metsän asema muuttuu edelleen, ja metsäteollisuuden ja ympäristöorganisaatioiden käsitys siitä, millaisia metsien tulisi olla, eroavat suuresti toisistaan. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 10; Björn 2006, 115; Tohonen 2015, 25.)

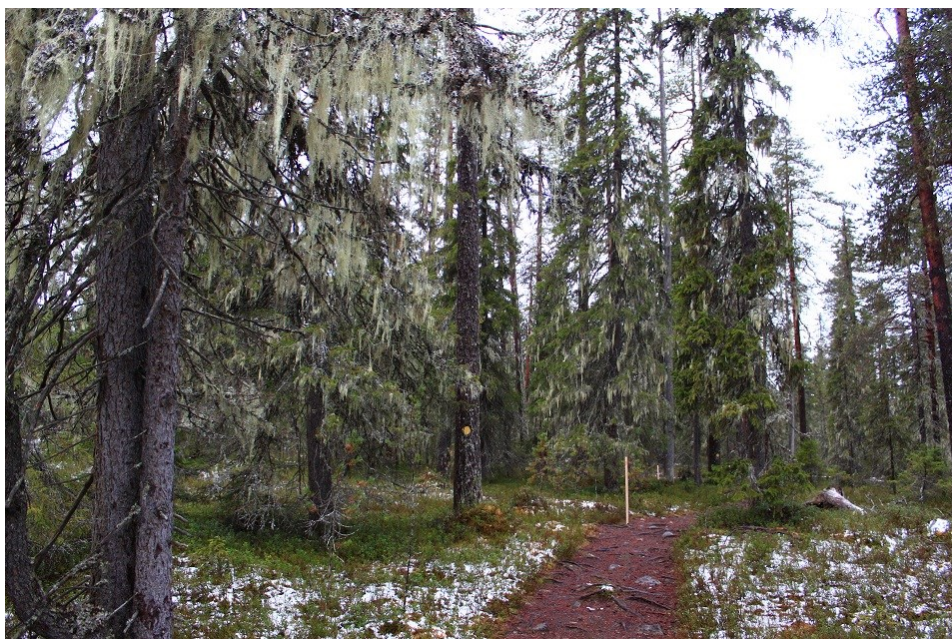
Kun elettiin metsissä, metsistä oltiin suoraan riippuvaisia, eikä pieni väestö pystynyt aiheuttamaan suuria muutoksia kaataessaan puita asumuksiin ja niiden lämmittämiseksi. Isot puut säästyivät kaatamiselta, sillä niiden kaataminen ja pilkkominen olisi vaatinut liikaa töitä saatavaan hyötyyn nähden. Ihmiset saattoivat sytyttää metsäpaloja tahallaan ajaakseen riistaa ja terrorisoidakseen naapureitaan, mutta palot olivat harvinaisia ja pienialaisia sattuessaan, koska ne olivat arvaamattomia, mutta myös kostean maaperän vuoksi vaikeasti syttyviä ja heikosti leviäviä. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 186; Björn 2006, 114.)

Teollistumisen myötä metsien hakkuu siirtyi uusiin ulottuvuuksiin. Puun tarve kasvoi 1800-luvun puolen välin jälkeen ja sahojen rajoituksia purettiin, kun Englanti alensi tuontitullejaan. Noilta ajoilta lähtien ihmiset ovat olleet huolissaan metsien riittävyydestä ja liikahakkuista. Tukkihuimauksen aikaan viimeistään epäilijät hiljennettiin, sillä väki alkoi liikehtiä maalta kaupunkeihin, joita rakentamaan kaivattiin yhä enemmän puutavaraa. Sotakorvauksista kolmannes maksettiin puutavaralla, ja vaikka korvaukset saatiin maksettua jo 1952, hakkuut Pohjois- ja Itä-Suomen metsissä jatkuivat tämän jälkeen yhtä laajoina ja tuhoisina. Suunnitelmatalouden vivahteita saanut metsätalous keskitti laajat avohakkuut jokien läheisyyteen kuljetuksen helpottamiseksi ja raivasi joenvarret 4-6 kilometrin etäisyydeltä. Joissakin tilanteissa hakkuiden tuotto oli olematon tai jopa tappiollinen, ja sen hetkinen työllisyyspolitiikka ja valtiontuet mahdollistivat tuhon. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 205–209; Tohonen 2015, 29–32.)

Metsien riittävyydestä ja liikahakkuista huolehtineiden mietteet olivat aiheellisia. Metsä kasvaa, kun sille annetaan aikaa uusiutua, mutta pohjoisboreaalaisella alueella tämä vie aikaa. Selvä merkki järeän puuston

liikahakkuista ovat sahojen vaatimuskriteerien muutokset 1850-luvulta 1950-luvulle. Alkujaan järeän tukkipuun minimihalkaisija oli 12 tuumaa, jotta sitä sahalle otettiin. Sata vuotta myöhemmin minimihalkaisija oli 5 tuumaa. Järeän puumateriaalin kadotessa metsistä siirryttiin yhä hennompaan materiaaliin. Tukeiksi kutsumamme puut, joita hakkaamme nykyään, olisivat olleet 1800-lukulaisille metsänhoitajille vaivaista taimikkoo, jotka olisivat saaneet kasvaa satavuotiaiksi ennen kaatamista. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 200 & 237.)

Vanha metsä ei ole myyttisten itsemurhakuusikoiden kaltainen kuusettunut, pystyyn kuolleiden puiden valtaama, soistuva räme. Gustav Sirénin teoriassa vuodelta 1955, pohjoisten kasvatuskuusikoiden huono ja hidas kasvu johtuu luonnonmukaisesta sukkessiosta, joka johtaa vääjäämättömästi metsän taantumiseen ja lopulta soistumiseen. Itsemurhakuusikkoteorialla yritettiin saada myös kansallispuistojen metsät hakkuiden piiriin, mutta se ei onnistunut luonnonsuojelijoiden kritiikin ansiosta. Myöhemmin tutkimus kumottiin sen oman mahdottomuuden takia, sillä usein juuri puuston poisto kosteilta rämeiltä on tutkitusti kiihdyttänyt soistumista haihdunnan vähennyttyä (kuva 14, s.24). (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 262–266.)

Kuva 14: Itsemurhakuusikkoa vai monimuotoista aarniota? (Kuva: Sonja Partanen)

Kliimaksivaiheisen metsän puusto ja muu lajiston ikärakenne on tasapainossa, jonka saavuttamiseen kuluu Etelä-Suomessakin 300–500 vuotta, pohjoisessa satoja vuosia pitempään. Tällaista metsää luonnehtii runsas lahoppuun määrä ja sen laadun vaihtelevuus: osa männyistä on kuollut pystyyn, osa on kaatunut. Lahottajille on suuri ero siinä, onko puu koivu vai haapa, onko se hautautunut syvälle karhunsammaleen alle vai onko se vielä paljon kovaa puuainesta, ligniiniä, sisältävää. Lahopuujatkumoa ei ole ilman moni-ikäistä puustorakennetta, ja ilman

sitä tuhannet lajit eivät pysty selviytymään metsässä. (Keto-Tokoi & Kuuluvainen 2010, 160.)

Hossan reittien suunnittelussa on otettu huomioon, millaiset metsät kiinnostavat kulkijoita. Reitit kulkevat pääasiassa kulkijoille mielenkiintoisissa ja miellyttävissä aarnio-, ranta- ja kallioiden karukkometsissä. Vaikka osa reiteistä kulkeekin välillä talousmetsissä, metsiä ei ole selvästikään päätehakattu samoin säännöin kuin muualla. Esimerkiksi Värikallion kaarron tai Ölödyn ähkäsy -reittien varrella ei ole avohakkuita. Ölödyn ähkäsy -reittiä kuitenkin ympäröivät näköpiirin ulkopuolella mittavat hakkuut ja metsäautoreittejä on alueella paljon mahdollistamassa puiden kuljetuksen.

Hossan metsät ovat säilyttäneet monirakenteisuutensa luonnonmukaisen metsänhoitosuunnittelun avulla, vaikka alueella on harjoitettu metsätaloutta. Metsiin on tarkoituksella jätetty vanhoja puita ylispuiksi ja luonnollista moni-ikäisyyttä on ylläpidetty avaamalla tiheisiin metsiköihin aukkoja, kuten tapahtuu vanhojen puiden kaatuessa, jolloin taimet pääsevät kasvamaan. Aarnioalueilla vanhoja puita ja lahoavaa materiaalia on paljon, ja monta sataa vuotta sitten tapahtuneen metsäpalon jäljet näkyvät niissä yhä.

Kuitenkin juuri lisääntyvät hakkuiden suunnittelut saivat muun muassa ympäristöorganisaatiot ja matkailuyrittäjät vaatimaan kansallispuiston perustamista Hossaan. Hakuista kiisteltiin lähes kuusi vuotta: vuonna 2011 hakkuita suunniteltiin tehtävän 1 600 hehtaarin laajuisesti, joista osa Natura-alueen tunnusmerkit täyttäviin kohteisiin, mutta hakkuut onnistuttiin estämään. Uusien luontokartoitusten jälkeen suunniteltiin uusia hakkuita, jälleen arvokkaille alueille. Järjestäytynyt vastustus hakkuita vastaan tuotti kansallispuiston perustamispäätöksen keväällä 2016. Alue on kuitenkin suppeampi kuin mitä alkuperäinen ehdotus oli, ja esimerkiksi Julma-Ölön koillispuolella sijaitseva arvokas vanhan metsän alue ei sisälly suojelualueeseen.

Kansallispuistohankkeen kautta Hossan metsien käyttäjät ovat tehneet selväksi sen, millaisissa kohteissa haluavat virkistäytyä ja retkeillä, ja millaisia ovat heille tärkeät luontoarvot. Matkailuyrittäjät vaativat kansallispuiston perustamista siinä pelossa, että heille elintärkeiden kohteiden luontoarvot heikkenevät hakkuiden myötä ja matkailijat reagoivat tähän. Metsillä on siis ollut hyvin paljon vaikutusta reittien miellyttävyyteen ja käytön suunnitteluun.

3.2 Luonnossa kävely

Viime vuosina vaeltaminen ja retkeily ovat tulleet yhä suosituimmiksi. Suomessa matkailevien suunnatessa kohti valtion luonnonsuojelu- ja virkistysalueita odotetaan kokemukselta enemmän kuin yksityisiltä virkistysalueilta (Koskela, Poutala, Sievänen & Horne 2015, 117).

Matkailijat hakevat jännitystä, luonnonrauhaa sekä räsytystä, elementtejä, joiden on aikaisemmin mainittu auttavan elämysten muodostumisessa. Itsensä voittamisen ja onnistumisen tunne kävellessä voi tulla yllättävän yksinkertaisesta asiasta, kuten päivämatkan kasvusta, haasteellisen välimatkan suorittamisesta tai yhdessäolosta muiden kulkijoiden kanssa. Sitä, mitä käyttäjät reitiltä vaativat, vaihtelee käyttötavan mukaan ja suunnittelijoiden on otettava tämä huomioon.

Länsimaissa kävely koetaan tietoisesti valinnaksi hidastaa menoa ja vapautua arjesta. Tämä käsitys on ollut vallalla romantiikan ajasta asti, vaikka silloin liikenteen vauhti oli huomattavasti hitaampaa ja köyhin osa väestöstä kulki jalkaisin niin kiireessä kuin vapaa-ajallaan. Sivistyneistö koki kävelyn aidommaksi tavaksi kulkea, ja useat kuuluisat filosofit, kuten Rousseau ja Nietzsche, kävelivät kehitellessään filosofioitaan. Kävellessä on vapaa kulkemaan omaa tahtiaan, yksin tai ryhmässä, missä vain haluaa. Siinä saa erilaisen tuntuman ympäristöstään kuin esimerkiksi pyöräillessä tai autoa ajaessa, paljon yksityiskohtaisemman maisemien hitaamman vaihtumisen takia. Kävellessä harkitsee ja ajattelee asioita ja reittiään syvällisemmin, sillä kulkeminen kävellessä kymmenen kilometriä on eri asia kuin autolla kuljettaessa sama matka. (Gros 2015, 11–18, 20–26, 86–93.)

Eri kulttuureissa koetaan eri tavoin, millainen kävely on normaalia ja mielipiteet siitä, missä sitä tulisi harrastaa vaihtelevat Euroopan sisälläkin. Yhdysvaltojen autoille suunnitelluissa kaupungeissa jalankulkutiet ovat lähinnä vitsi, ja lyhyetkin matkat kuljetaan poikkeuksetta autolla. Kulku poluttomassa metsässä on joissakin kulttuureissa kauhistus, joissakin jokapäiväistä. Kuntoilijoiden polven nosto verryttelykävely herättää huomiota kaupungin keskustassa, muttei kuntopolulla. Ilman juoksevaa vettä elävien ihmisten jokapäiväinen kulku kilometrien päässä sijaitsevalle vesipisteelle kanisterien kanssa on isossa osassa maailmaa jokapäiväistä. Suomen savottahistoriasta voi löytää lukuisia mainintoja savottakävelystä. Koska savotat sijaitsivat tiettömillä erämaa-alueilla, ja työntekijät saapuivat osa kaukaakin etelästä, osa joutui kävelemään viikkoja vieraassa ympäristössä saavuttaakseen palkinnon eli työalueen. Joidenkin kertojien tarinoiden kävelyt nousevat lähes myyttisiksi matkoiksi, jotka raskaina ja usein yksinäisinä taipaleina muuttivat kulkijaansa. Se ei ollut pelkkää matkantekoa, muttei myöskään vapaaehtoista virkistysliikuntaa. (Snellman & Kajander 2014, 254–256; Silvennoinen & Tyrväinen 2002, 100.)

Luonnossa yksin kävellessä sisäänpäinkääntyneisyyden suuruus vaihtelee, sillä ajatukset voivat olla missä tahansa täysin kävelyyn tai ympäristöön keskittyneen ja mietteissään kävelyn välillä. Yksin kulkeva voi halutessaan nojautua täysin omien aistiensa ja tuntemustensa varaan, seuraten joko polkua tai kulkien täysin omia reittejään tarvitsematta huolehtia muista. Ryhmässä kuljettaessa on sosiaalinen ulottuvuus helpommin ulottuvilla, tahti on joukolla sama ja kulkijat voivat jakaa kokemaansa välittömästi

keskenään ja saada välittömästi vertaistukea. (Snellman & Kajander 2014, 260.)

Ympäristön havainnointi voi olla eriasteista riippuen paitsi havainnoitsijan kiinnostuksesta, myös tiedoista ja taidoista. Mäkeen ja sen haastavuuteen kiinnittää enemmän huomiota huonokuntainen ja tottumaton kävelijä kuin hyväkuntainen. Pinnan muodot, risteävät polut, omat ja muiden jäljet sekä maisemat havainnoidaan herkemmin uudessa ympäristössä kuin tutussa, ja ympäristön mielekkyys on tällöin tärkeää. Koettu ja kuljettu maisema on eri kuin kuvista nähdyt yksiulotteiset maisemat, sillä kävelijällä on kokemusten ketju paikoista. Yhtenäisyys luo tarinan mieleen, jolloin erityiset hetket ja maisemat toimivat kiinnipitävänä voimana samalla tavalla kuin kerrotussa tarinassa juonen käänteet ja yllätykset. Ei ole ihme, että elämys syntyy helposti vaikuttaviin maisemiin ja ympäristöihin suuntautuvilla kävelyretkillä, ja tehty retki säilyy mielessä ja piristää myös arkeen palattua. (Snellman & Kajander 2014, 263; Silvennoinen & Tyrväinen 2002, 105–106.)

Sosiaaliseen ulottuvuuteen kuuluu matkaseuran tarjoaman tuen lisäksi myös itse reitti. Kulkija muuttuu osaksi polkua ja samalla myös osaksi muita reitillä kulkeneita ja kulkevia. Kävelykirjallisuus mahdollistaa kokemuksen laajentamisen osaksi suurempaa kokonaisuutta, niin kuin myös sosiaalinen media yhä enenevissä määrin. Kulkijoista tulee osa paikan historiaa ja tarinaa heidän kirjoittaessaan nimensä ja terveisensä vieraskirjoihin (kuva 15). (Snellman & Kajander 2014, 260.)

Kuva 15: Kulkija voi tuntea tulevansa osaksi paikan tarinaa asettaessaan kivensä lohkareen päälle muiden kävijöiden tapaan. (Kuva: Sonja Partanen)

Opastettuja tai narratiivisia kävelyretkiä järjestetään lähes kaikkialla maailmassa. Jotkin opastetut reitit ovat selvästi suunnitellut turisteille, kuten Rion ”slummiretket” tai Kenian safarit, ja osa taas kohdentuu tietyn

aiheen ympärille, kuten lintuihin, kuuluisuuksiin tai historiaan. Tunnetuin esimerkki on monissa suurkaupungeissa ilmainen kaupunkikierrros, josta maksetaan omantunnon mukaan. Oppaat esittelevät tietämystään aiheesta pyrkien ottamaan huomioon asiakkaiden mieltymykset ja lähtötason. Luontoon suuntautuvilla retkillä maisemallisuuden sijaan usein keskitytään turvallisuuteen, esimerkiksi moottorikelkkaretkillä, jolloin opas keskittyy huolehtimaan ensikertaa kelkkaa ohjaavista matkailijoista eikä ympäröivän luonnon havainnointiin ja selostamiseen. Tällöin matkailijoiden toiveet voivat jäädä täyttymättä eikä kokemuksesta muodostu elämystä. (Rantala 2011, 104; Tarssanen 2006, 31)

Valokuvauksellisten maisemien tärkeys on nykyaikana kävelyreiteillä hyvin olennaista, ja tavoite oppaille on kyetä aikatauluttamaan kierroksensa niin, ettei reitillä tunneta kiirettä, muttei myöskään ylimääraistä seisoskelua. Osa ihmisistä haluaa jatkaa matkaa luultavasti nopeammin kuin toiset, jollei minkäänlaista aikataulutusta ole. Opastettujen kierrosten vakiinnuttua ja oppaiden tottuessa kierrokseen tämä käy helpommaksi, mutta käytäntöjen vakiintuminen on myös tiedostettava ja ymmärrettävä käytäntöjen syyt. Joskus opas päätyy joka kerta opastaessaan oikaisemaan reittiään tietystä kohdasta aikataulussa pysyäkseen eikä muuta opastustapojaan muuten, esimerkiksi järkevämmällä aikataulutuksella. (Rantala 2011, 104)

Osa ihmisistä suosii yksin tai oman ryhmän kanssa kävelyä, osa haluaa liittyä osaksi suurempaa ryhmää. Suurissa, monista eri ryhmistä koostuvilla retkillä kaikkien huomiointi on oppaalle haastavaa. Asiakkailla voi olla erilaisia kiinnostuksen kohteita, ja osan ihmisistä ollessa tavoitteista vähemmän avoimia, kävelyn laatu kärsii ja aiheuttaa tyytymättömyyttä. Siksi ryhmien olisi mielellään oltava mahdollisimman homogeenisia tai pieniä.

4 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA TARKOITUS

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan, kuinka tuoda Metsähallituksen keräämä tutkimustieto ja paikallishistoria kahden reitin avulla arkistoista yleisön käyttöön. Tavoitteena alun perin oli kirjoittaa opaste oppaille siitä, millaisista asioista kertoa kävijöille, missä kohtaa reittiä ja millaisissa tilanteissa. Projektin luonne kuitenkin muuttui työn tekovaiheessa, ja opasteen sijaan kirjoitettiin kaksi matkakertomustyyppistä tarinaa.

Projekti käsittelee kahta reittiä: Väräkallion kaarta ja Ölökyä. Reittien teemat ovat erilaiset, sillä Väräkallion kaartto on historiallisen taustansa vuoksi historiaa tai esihistoriaa ja kansanuskomuksia käsittelevä, ja Ölökyä ähkäsy enemmän luontoon pohjaava, mutta molemmissa reiteissä on paljon yhteneväisyyksiä.

Projekti olisi ollut mahdollista tehdä mobiilimuotoiseksi ja käyttää esimerkiksi ActionTrack-applikaatiota. Toteutus kuitenkin on tekstimuotoinen ja paperille tarkoitettu, koska alueella ei voida luottaa jatkuvan internet-yhteyden saatavuuteen. Erityisesti Julma-Ölkkyä kiertävä Ölöky-ähkäsy on suurimman osan ajasta signaaliton. Lisäksi jatkuva mobiililaitteiden näpläys luonnossa on stressaavaa ja hajauttaa keskittymistä, jolloin elämystä ei pääse muodostumaan, ja täten eräänlainen somepaasto tekee hyvää reiteillä kulkiessa. Lisäksi erityisesti Ölöky-ähkäsy tarinassa henkii hetkessä pysyminen ja mietiskelevyys, jonka puhelimen käyttö voi pilata.

4.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toiminnallisen opinnäytetyön päämääränä on tuottaa tilaajalle tämän haluama tuote eli produkti, ja työraportti opinahjolle työn suunnittelusta, teosta ja lopullisen työn itsearvioinnista. Tässä toiminnallisessa opinnäytetyössä produktina on kaksi tarinaa, jotka kirjoitettiin saadun ja kerätyn aineiston pohjalta.

Opinnäytetyö tilattiin osaksi asiakaspalvelumateriaalia Hossan luontokeskukselle, ja tarinat ovat aikanaan sieltä saatavissa. Tarinat on tarkoitettu itsenäisesti matkustaville, jotka haluavat tietää enemmän alueen luonnosta ja historiasta, mutta lukevat mieluummin romaaneja tai novelleja kuin tietokirjoja. Myöhemmin on mahdollista laajentaa tarinallistaminen koskemaan useampia reittejä, sillä alueelta on kerätty paljon aineistoa Hossan retkeilyalueen historian aikana. Tarinallistaminen toteutettiin valituille reiteille niiden historiallisen pohjan ja vaikuttavuuden takia. Mahdollista olisi ollut kirjoittaa tarina lisäksi myös Järvien polku -nimiselle reitille, mutta koska reitti on 20 kilometriä pitkä eikä kyseistä reittiä päässyt enää syksyllä kiertämään, sen sisällyttäminen työhön olisi ollut liian vaikeaa.

4.2 Kysymykset

Tutkimuksella pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

Onko saatavilla oleva aineisto relevanttia ja mielenkiintoista kävijöille? Millaiset ovat reittien teemat? Kulkevatko reitit ”oikeilla” paikoilla, eli kohtaavatko tutkittu tieto ja reitit, vai sijaitsevatko mielenkiintoiset kohteet reittien ulkopuolella? Kuinka luoda entistä syvempi elämys kävijöille?

5 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS

Opinnäytetyön suunnittelu alkoi marraskuun 2016 alussa, alustavan suunnittelukeskustelun myötä Hossan luontokeskuksella puistonjohtaja Kerttu Härkösen kanssa. Tällöin käytiin läpi Härkösen ajatuksia tulevasta työstä ja sen tarkoituksesta sekä työn käytännön asioita. Esimerkiksi luontokeskuksella oli käytettävissä huone yöpymiseen, jos reitteihin tutustuminen veisi kaiken valoisian ajan päivästä.

Reitit tuli kävellä läpi mahdollisimman pian ennen lumen tuloa. Reittejä ei pidetä auki talvisin ja erityisesti Ölkyn ähkäsy on jäisenä ja juurakkoisena riski ja vaarallinen kulkea talvisaikaan. Lisäksi päivänvalon lyhyys oli ongelma reitillä, sillä reitti on haastava niin pimeällä kuin päivänvalossa. Myöhemmin keväällä reitteihin uudelleen tutustuminen olisi normaalisti onnistunut, mutta pitkälle lumisen kevät esti aiheet.

Talven mittaan kävi selväksi, että tuotoksen tulisi olla omatoimisempi käyttäjälleen kuin alunperin ajateltiin, sillä Metsähallitus ei tule järjestämään Hossassa ohjattuja kävelyretkiä. Lopulta päätettiin kirjoittaa kaksi matkakertomus-tyyppistä tarinaa, narratiivisia kuvauksia reittien kulusta ja siellä mahdollisesti syntyvistä ajatuksista ja tavattavasta luonnosta. Tarinat pääsisivät Metsähallituksen Luontopalveluiden asiakasaineistoksi, jota he voivat käyttää haluamallaan tavalla tulevaisuudessa.

5.1 Kohdekäynnit

Kohdekäynnit toteutettiin syys–talvella 2016 juuri ennen pysyvää lunta lokakuun 29. ja 31. päivänä. Reiteillä kiinnitettiin huomiota erityisesti tunnelmaan, näköalaan ja reittien eliölajistoon.

Molemmat päivät olivat pilvisen kirkkaita, välillä satoi. Maassa oli jonkin verran kuuraa ja lumiläikkiä, mutta ei niin paljon että se olisi haitannut kasviston tutkimista. Kesäkukkijat olivat jo lakastuneet, mutta koska metsien valtalajistona on puolukka, mustikka sekä erilaiset sammaleet ja jäkälät, ei tästä ollut suurta haittaa. Vastaantulijoita reiteillä ei juuri ollut, luultavasti märkä sää ja lehtien liukastamat polut eivät houkuttelleet matkailijoita.

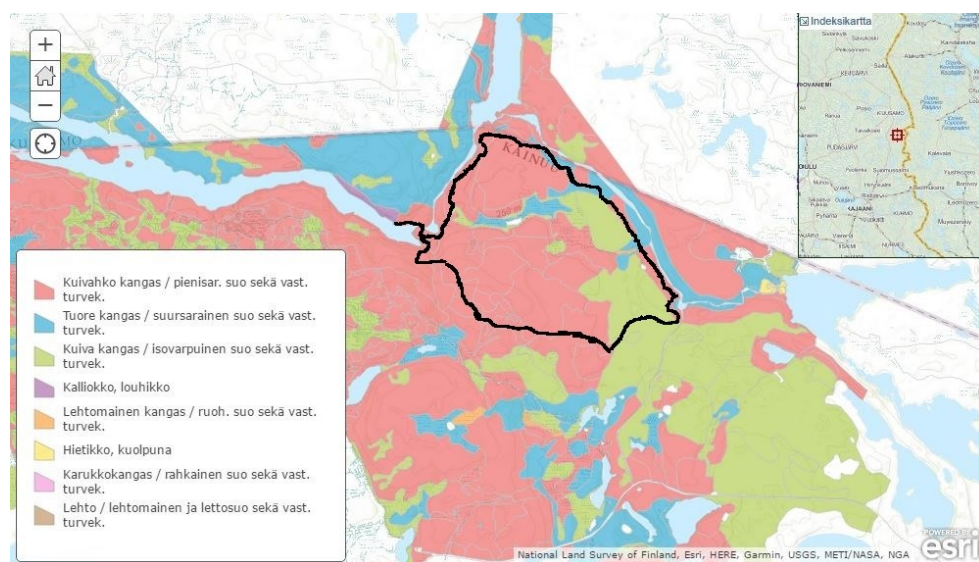
Käynnin aikana otettiin runsaasti valokuvia, ja tehtiin muistiinpanoja reittien tunnelmista ja niiden herättämistä ajatuksista. Ölkyn ähkäsyä kiertäessä päivänvalo ei ollut riittävä valokuvien ottoon, ja siksi valokuva-aineistoa viimeisiltä kilometreiltä tuli vähän.

5.2 Aineistoon tutustuminen

Metsähallituksen aineistoa saatiin puistonjohtaja Kerttu Härköseltä, erikoissuunnittelija Riitta Nykäseltä sekä kartta-aineistovastaava Jyrki Määttäältä ja biologi Ilkka Immoselta. Paikkatieto sisälsi metsämaatietao

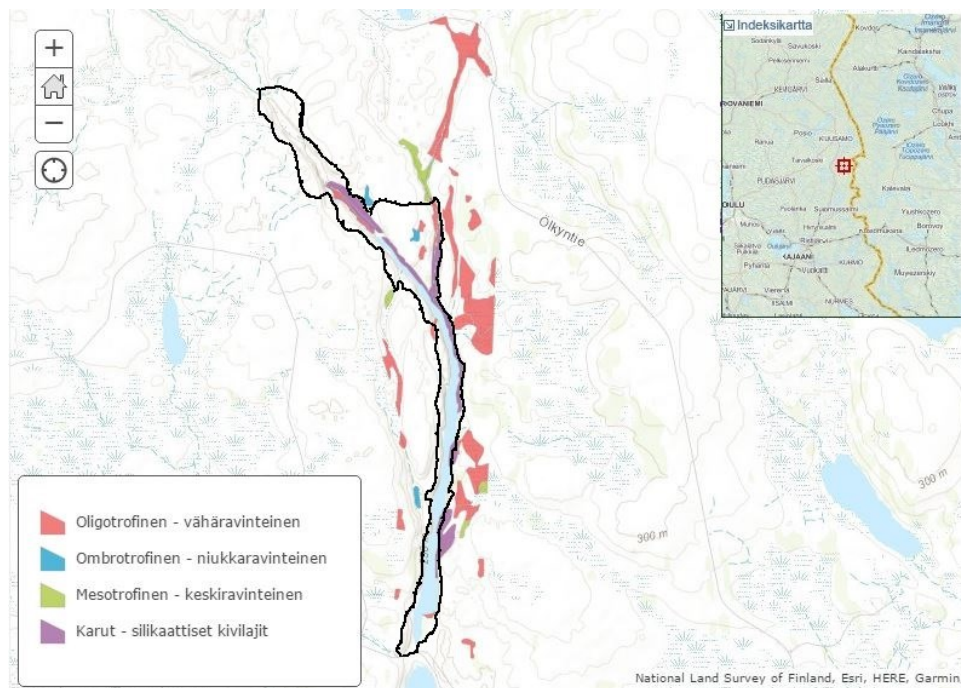
puuston iästä, koosta ja kunnosta yms. Alueella on tehty tutkimuksia linnustoon ja kääpien tilaan liittyen. Lisäksi Hossan retkeilyalueelle ja Moilasenvaaran Natura 2000 -alueelle tehty kulttuuriperintöinventointi vuodelta 2012 osa 1 sekä Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin -kirjanen Hossan luontokeskuksen vuoden 2011 näyttelyyn liittyen toimivat arvokkaana tietolähteenä alueen esihistoriaan ja historiaan liittyen. Edellä mainittu aineisto toimi tarinoiden pohjana.

Kartta-aineiston käsittelyssä käytettiin Esrin ArcGIs-ohjelmaa, joka oli todella toimiva ja haluttaessa verkossa käytettävä, jolloin ei tarvinnut ladata erillisiä, usein raskaita ohjelmistoja tietokoneelle. Aineistoa käytettiin pääasiassa selvittämään, millainen luonto reittiä missäkin kohtaa on, ja vertailemaan muistiinpanoja alueesta. Erityisesti tietueet kasvillisuudesta (kuva 16), maaperän ravinteikkuudesta (kuva 17, s.32) ja puuston valtalajista (kuva 18, s.32) olivat hyödyllisiä. Aineiston perusteella pystyi myös muistelemaan helpommin, millainen reitti oli tunnelmaltaan tietyssä kohtaa reittiä kartalla seuraamalla ja karttatietoa lukemalla.

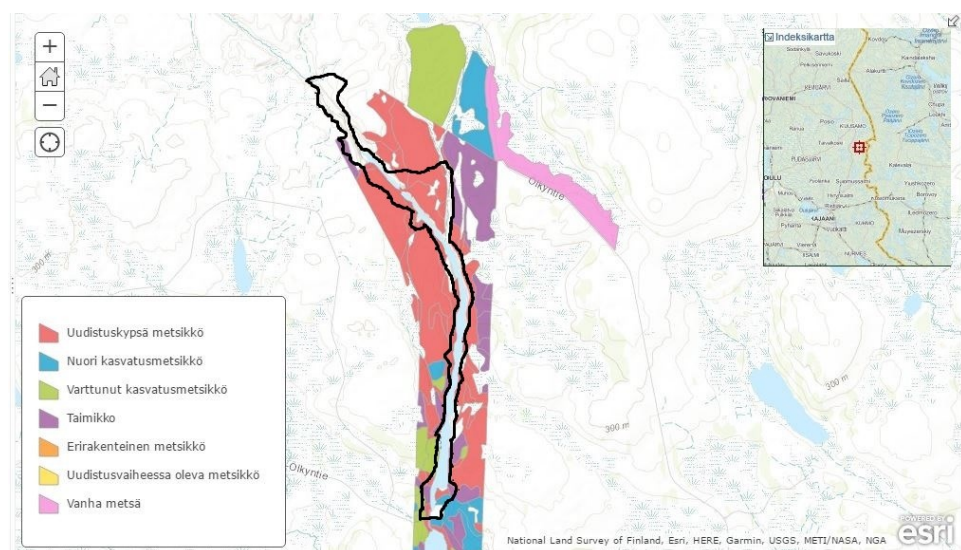

Kuva 16: Värrikallion kaarto -reitillä on kuivaa, tuoretta sekä kuivahkoa kangasta. (Lähde: Metsähallituksen luontotieto)

Lintukartoitus oli tehty 2000-luvun alussa, mutta siitä selvisi melko hyvin alueelle ominaisten lintujen lajit. Kohdekäyntien aikaan myöhään syksyllä lintuja oli hyvin harvakseltaan. Reiteillä tavattiin variksia, pohjantikka, talitiaisia ja kuukkeli. Näillä tiedoilla tarinoiden linnusto olisi ollut rajoittunutta, joten kun saatiin tietää alueella viihtyneen myös teeren, koskikaran, pyyn ja pohjansirkun lintukartoituksen avulla, myyttisiksi ajateltujen lintujen lukumäärä nousi lupaavaksi Värrikallion kaarrolle. Kääväkkäiden kartoitusmateriaalia käytettiin samoin, tosin käävistä kerrottiin enemmän luontotietoisemmassa tarinassa Ölökyä ähkäysissä.

Kuva 17: Ölökyntie aieäkäy kulkee karussa ja niukkaravinteisessä ympäristössä. (Lähde: Metsähallituksen luontotieto)

Kuva 18: Ölökyntie puusto on uudistuskypää eli yli 90 vuotta vanhaa ja yli 30cm läpimitaltaan. (Lähde: Metsähallituksen luontotieto)

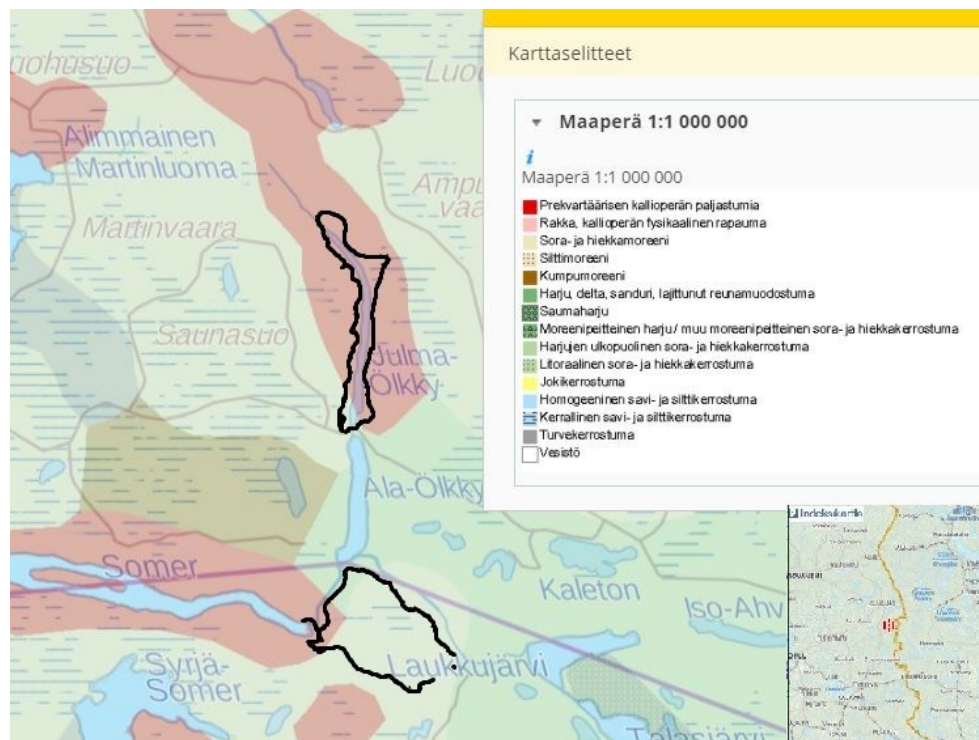
Kulttuuriperintöinventointi ja Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin - kirjanen auttoivat paljon hahmottamaan alueen esihistoriaa ja historiaa. Aiheesta on Suomen mittakaavassa kirjoitettu paljon, mutta erityisesti Hossaan keskittyen ei juurikaan. Erityisesti kulttuuriperintöinventoinnin tieto alueen metsästy- ja maanviljelyperinteistä oli hyödyllistä. Esimerkiksi keskiajan alusta 1100-luvulta 1900-luvun alkuun ei elämänmeno dramaattisesti muuttunut Perä-Pohjolassa, vaikka eteläisessä Suomessa, mihin historiankirjoitus usein keskittyy, tapahtui suuria mullistuksia elämän helpottumisesta ainaisesta

selviytymistaistelusta inhimillisiä ja tasa-arvoisia oloja vaativiksi teollisuusyhteiskunniksi.

Muu materiaali, jota projektissa käytettiin tuli ulkopuolelta ja laajan etsinnän kautta. Niitä olivat muun muassa: Suomen Kansan Vanhoja Runoja -teos, Vanhaa metsää etsimässä Metsähallituksen tuottamana, Heikki Lehikoisen Tuo hiisi hirviäsi, Harri Metsälän Puukansa, Suomen jäkäläopas, Tuomo Niemelän kaiken kattava Käävät, puiden sienet -teos ja Mammutin aika Tom Björklundilta.

Koska projekti muuntautui hyvin luovaksi, oli materiaalia paljon ja sitä läpikäydessä törmäsi lukemattomiin tietohiukkasiin, joita kaikkia ei pystynyt käyttämään lopullisessa työssä. Tarinoita kirjoitettaessa ajateltiin, että jos lukija kiinnostuu enemmän jostakin yksittäisestä aiheesta, tämä voi lukea siitä lisää, esimerkiksi tarinoiden lopussa olevan lähdehakemiston avustamana. Näin ollen jää lukijan vastuulle halutessaan ottaa selvää esimerkiksi, keitä ovat Hattarat, ja kuka on se nuori joka häpeämättä istuu vanhempiaan korkeammalla.

Lisäksi paikkatietopalvelu Paikkatietoikkuna.fi kautta selvisi, että Värikallion kaarto -reitin ympäristön kallioperä sisältää migmaattista gneissia, tonaliittia ja granodioriittia Geologian tutkimuslaitoksen (GTK) tietoihin perustuen. Gneissi, granodioriitti ja tonaliitti ovat syväkivilajeja ja Suomessa yleisiä vanhan kallioperän vuoksi. Julma-Ölkyn kalliit koostuvat migmaattisesta gneissistä, jolla kalliomaalaukset ovat säilyneet. Maalaukset ovat säilyneet, koska niiden ylle on muodostunut piipitoinen kalvo kalliosta liuenneista mineraaleista. Suojakalvo pelasti maalaukset myös ilkvallalta 1970-luvulla, kun eräs paikallinen ärsyyntyi alueella harhailevista, maalauksia katsomaan tulleista matkailijoista, ja tervasi maalauksen alaosan piiloon, ja toisen kerran, kun Iso-Somerojärven vedenpinta nousi uittopadon tukkimisen takia (Kivikäs 2009, 46). Alueen kalliit ovat prekvartäärisen (eli kvartäärikerrostumat puuttuvat) kallioperän paljastumia, kangasmetsien maa on sora- ja hiekkamoreenia ja Ala-Ölkyn laavun niemi on muodostunut harjujen ulkopuolelle jääneistä sora- ja hiekkakerrostumasta (kuva 19, s.33).

Kuva 19: Ölkyn ähkäsy kulkee kalliolla ja Väräkallion kaarto moreenilla. (Kuva: GTK)

5.3 Toteutus

Tarinoita kirjoitettiin kuukauden ajan neljä kuukautta kestäneen tutkimuksen jälkeen kerättyjen tietojen päälle. Koska kevät oli tuolloin ennätysellisen pitkä ja runsasluminen, ei toukokuussakaan vielä päästy kiertämään Ölkyn ähkäsyä uudelleen, jotta olisi päästy paremmin selville reittien tunnelmasta ja lajistosta muulloin kuin syksyllä. Ajan puutteen takia jouduttiin virkistämään muistia reitin loppupäästä kuvien turvin.

Tarinoilla haluttiin herättää lukijan mielenkiintoa ja jättää heidät tilaan, joka sysäisi heidät tutkimaan asioita yksityiskohtaisemmin ja halutessaan myös tieteellisemmin. Esimerkiksi kääpien yhteydessä on lähes mahdotonta kertoa lajimääritykseen liittyvää tietoa ilman, että tekstin luonne muuttuu, joten lajeja vain mainitaan ohimennen ja toivotaan lukijan ottavan asiasta itse selvää.

Tarinoiden luomisprosessi vaati suurten tietomäärien käsittelyä, ja lopulta Väräkallion kaarto -tarina käsitti 10 sivua (+lähdeluettelo) ja 12 kohtausta (Liite 1) ja Ölkyn ähkäsy -tarina 8 sivua (+lähdeluettelo) ja 11 kohtausta (Liite 2). Työnohjaajana Metsähallituksen Luontopalvelusta toiminut Kerttu Härkönen oli tyytyväinen valmistuneeseen työhön, antoi jonkin verran korjausehdotuksia ja aikoo ottaa tarinat osaksi asiakaspalvelumateriaalia Hossan luontokeskuksella sekä perehdytettäessä alueen matkailuyrittäjiä ja heidän henkilökuntaansa Hossan luontoon ja historiaan.

6 TYÖN ANALYSOINTI

Työn tarkoituksena oli tarinallistaa kaksi kävelyreittiä, jotta voitaisiin tarjota kävelijöille vaihtoehtoinen kokemus, josta olisi iloa paitsi polulla, mutta joka myös ehkä innostaisi tutustumaan myöhemmin Suomen luontoon ja historiaan. Työn toteutus muuttui matkalla opasteesta tarinaksi, mutta muutos oli parempaan suuntaan. Tietopainotteinen opaste olisi luultavasti ollut liian tiivis teksti useimmille lukea, eikä se olisi tullut tarpeeseen. Helpommin lähestyttävät tarinat saattavat olla se, mitä kaivattiin. Aineiston saaminen muotoon, joka olisi asiakkaiden käyttöön sopivaa, toteutui. Tarinoita voi käyttää monella eri tavalla: niitä voi lukea ääneen ryhmässä tai itsekseen, käyttää live-roolipeli alustana tai ennen retkeä tutustuttaessa alueeseen.

Tutkimuksessa haluttiin vastata seuraaviin kysymyksiin: Onko saatavilla oleva aineisto relevanttia ja mielenkiintoista kävijöille? Millaiset ovat reittien teemat? Kulkevatko reitit ”oikeilla” paikoilla, eli kohtaavatko tutkittu tieto ja reitit, vai sijaitsevatko mielenkiintoiset kohteet reittien ulkopuolella? Kuinka luoda entistä syvempi elämys kävijöille?

Suurin huoli oli tutkimuksen alussa aineiston relevanttius. Vaikka alueelta ei ollut saatavissa kaiken kattavia lajiselvityksiä, esimerkiksi kasveista, pohja-aineistoa oli riittävästi. Esimerkiksi useina vuosina toistettujen kääväkästutkimusten avulla on selvitetty, että alueen käävät ovat perinteisiä vanhan kuusi- ja mäntymetsän indikaattorilajeja, ja harvinaisuuksia löytyy runsaina lajimäärinä. Myös lintulinjalaskenta vahvisti vanhan metsän lajiston viihtyvän reittejä ympäröivillä seuduilla ja antoi aineistoa mahdollisista kulkijoiden näkemistä lajeista.

Lisäksi karttatieto oli laadukasta, ja sen avulla pystyttiin helposti muistelemaan, millaista puustoa reiteillä on metsän tunnelman ja siitä saatavan elämyksen varmistamiseksi. Ölökyn ähkäsyn varrella olevat metsät olivat erityisen vakuuttavia, ja niiden vaikuttavuus ilmenee tarinassa. Elämyksellisen metsän kuvailua kirjoittaessa into lähteä vaeltamaan syveni talven aikana, ja ensipalautteen mukaan myös lukiessa tarinoita halu lähteä kiertämään reitit syttyi.

Pohja-aineiston lisänä käytettiin runsaasti kansanperinteeseen ja -uskomuksiin liittyviä kirjoituksia, jotka olivat äärimmäisen monipuolisia lähtien Suomen Kansan Vanhoista Runoista ja Christfrid Gananderin Mythologia Fennicasta Eero Ojasen kuvateos Myyttisiin lintuihin. Vaikka joskus kirjat olivat ristiriitaisia, varsinkin Mythologia Fennica, tiedoista sai koostettua mielenkiintoisia kokonaisuuksia. Siitä, kuinka ja mihin ihmiset ovat uskoneet ennen kristinuskoa, on monenlaisia käsityksiä, ja usein kirjalliset aikaistutkimukset niistä ovat värittyneet niiden verratessa vieraita tapoja omiin uskomuksiinsa. Esimerkkinä tästä on historioitsija Tacituksen kuvaus fenneistä, eli Pohjois-Euroopan metsästäjä-

keräilijäheimoista. Kuvatessaan fennit villi-ihmisiksi, jotka halveksivat maanviljelykseen liittyviä ponnisteluja, hienosti kudottuja vaatteita ja makeaa viiniä, hän paljastaa enemmän omasta kulttuuristaan kuin fennien. Näin ollen aikalaiskertomukset ovat kiistanalaisia, mutta tässä tutkimuksessa niitä käytetään, jos muut kirjoitukset puoltavat niiden käsityksiä.

Opinnäytetyössä käytettävä teorialieto palvelumuotoilusta hankittiin alaa koskevista tutkimuksista. Pine II ja Gilmore ovat palvelumuotoilun ja elämystuotteistamisen pioneereja, joiden ajatuksien pohjalle ala on rakentunut. Outi Rantalan ja Anne Kalliomäen teoksissa käytetään lähteinä juuri heidän teoksiaan, ja rakennellaan palvelumuotoilua ja tarinallistamista Suomen oloihin sopiviksi, kuten metsäluontomatkailuun. Reittisuunnittelusta on saatavilla vähän materiaalia, mutta Räsänen tuore esitys aiheesta on kattava opinnäytetyön tarpeisiin. Syventävää tietoa metsän tilan vaikutuksesta reittisuunnitteluun käytettiin soveltavasti Petri Keto-Tokoi ja Timo Kuuluvaisen teosta Suomalainen aarniometsä. Teos tarjoaa laajasti tietoa vanhan metsän monimuotoisesta lajistosta ja metsän suojelun historiasta nykypäivään, sekä Suomen metsien nykytilasta. Myös Riikka Jalosen toimittama Uusi metsäkirja tarjosi asiantuntevaa ja ajantasaista tietoa metsäalan asiantuntijoilta. Tutkimusta tehdessä päätettiin käyttää pääasiassa painettuja teoksia verkkoartikkelien sijaan, sillä julkaisuja oli runsaasti ja ne olivat ajantasaisia.

Teoriassa paneudutaan myös luonnossa kävelyyn ja sen elämyksellisyyteen ja miellyttävyyteen vaikuttaviin tekijöihin. Tämä osio oli looginen lopetus, sillä palvelusuunnittelun pääperiaate on ottaa huomioon asiakkaan mieltymykset. Ne yksityiskohdat, jotka vaikuttavat elämyksen syntyyn luonnossa kävellessä ja reiteillä kuljettaessa ovat olennaisia tutkimukselle. Teorialle monipuolisia näkökulmia etsittiin niin historiasta kuin matkailututkimuksista.

Reittien teemat olivat kohtalaisen helpot päättää. Koska Värikallion kaarta hallitsee kalliomaalausten läsnäolo, oli looginen lähtökohta historia. Tarina sijoittuu 1700-luvulla reitillä kulkevan kävelijän mielteisiin ja ajatusmaailmaan. Tarinaa vie eteenpäin erilaiset kansanuskomukset ja tarinat, ja kulkija tutustuu tapoihin, joilla entisajan ihmiset kunnioittivat luontoa ja elivät tasapainoillen sen kanssa. Ölökyn ähkäsy taas hallitsee voimakkaasti rotkon karu luonto ja maisemat. Näin ollen luonto oli teemana toimiva. Tulevaisuuteen sijoittuva tarina herättelee kulkijoita luonnon haavoittuvaisuudesta esittelemällä ajatuksen luonnonsäilytyskuplista, joissa luonto on säilynyt ilmastonmuutoksesta huolimatta normaalina, ja innostaa toimimaan luontoa suojelevasti jatkossa. Siinä myös sivutaan ilmastonmuutosta sekä ihmisen aiheuttamana että luonnollisena ilmiönä lämpimien kausien ja jääkausien välisessä jatkumossa. Ölökyn ähkäsy -tarinassa hetkessä eläminen ja hiljeneminen ovat voimakkaasti läsnä. Tämä mahdollistaa kävijöiden

kokemuksen syventymisen ja mahdollisen elämyksen synnyn. Tietoperusta ja reitit kohtasivat siis hyvin, ja tarinoiden etapit sijoittuivat tasaisesti reittien varrelle ilman suurempia ongelmia.

Sitä, syvenikö reitillä kulkiessa muodostunut elämys tarinoiden myötä on vaikea mitata. Koska tarinat eivät ole vielä käytössä, asiaa ei ole tutkittu, ja vertailua voidaan tehdä vasta myöhemmin. Kuitenkin tarinoita koelukeneet ovat maininneet niiden olleen vaikuttavia, ja niiden innostaneen tutkimaan mainittuja ilmiöitä ja asioita syvemmin. Tämän asian tutkiminen voisi olla toisen projektin aihe.

7 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteet toteutuivat kiitettävästi. Pohja-aineiston luontotiedon perusteella voitiin kirjoittaa pätevät tarinat, joita lukiessa elämyksen syntyminen on ainakin teoriassa mahdollista. Olisin kuitenkin mielelläni kuullut palautetta tarinoista useammilta koelukijoilta ja mielellään myös erilaisista ihmisryhmistä. Tällä hetkellä palautetta on tullut pääasiassa paljon jo ennestään luonnosta tietäviltä ja siitä kiinnostuneilta aikuisilta, joten esimerkiksi lapsilta tai Suomen luontoon perehtymättömiltä ulkomaalaisilta olisi mielenkiintoista ollut saada palautetta ja kehittämis ehdotuksia. Nykyisellään tarinat ovat suunnattuja hyvin laajalle lukijakunnalle, mutta palautteen perusteella tarinoita voisi kehittää eri ryhmille myös tulevaisuudessa. Erilaisia tarinoita voisi myös kehittää esimerkiksi eri vuodenaikoihin sopiviksi. Tarinallistamista voisi käyttää myös muille reiteille Hossassa. Esimerkiksi esihistoriallisia kohteita Hossassa on runsaasti, kuten jälkiä kivikautisista asuinpaikoista Järvien polku -reitien varrella. Myös geologisiin aineistoihin pohjaten voisi esimerkiksi kirjoittaa erikoistuneen tarinan aikamatkailuvista tulevaisuuden turisteista, jotka seuraavat nopeutettuna jääkauden aiheuttamien maanmuotojen muodostumista. Vain mielikuvitus on rajana, kun aineistoa osaa hyödyntää luovasti.

Työn kaltaisia reittien tarinallistamisia aluekohtaista aineistoa hyväksikäyttäen ei ole aikaisemmin juurikaan tehty julkiseen käyttöön. Jotkin matkailuyrittäjät tarjoavat tarinallistettuja palveluja, mutta ne ovat usein työntekijöiden ohjaamia, ja sisältävät rekvisiittaa ja useita hahmoja, vuorosanoja ja ovat teatterimaisempia. Nyt tehtyjen tarinoiden avulla kaikki voivat vapaasti halutessaan kokeilla, kuinka tarinallistaminen voi syventää kokemusta.

Tarinoiden lukutapa reitillä kävellessä on myös mielenkiintoinen kysymys. Osa ihmisistä on vannoutuneita näyttöpäätteiden käyttäjiä, jotka toisaalta ajattelevat luontoa, mutta samalla hajauttavat keskittymistään sen kautta laajalle. Lähtökohtana oli kuitenkin, että tarinat eivät olisi sähköisinä, sillä verkkoyhteys on heikko ja joskus varsin olematon reittien

varrella. Näin ollen tarinat voisi varmasti ladata sähköisenä tiedostona laitteelle ennen retkelle lähtöä ja lukea ne sitten sieltä, ilman että sosiaalinen media vaatisi huomiota. Osa ihmisistä taas haluaisi luontopoluilta tutut fyysiset kyltit reitin varrelle, jolloin kulkija varmasti tietäisi mihin kohtaan reittiä mikäkin kohtaaminen kuuluu. Tässä ongelmana on tarinoiden myöhempi muokkaaminen ja sovittaminen eri kohderyhmiä varten, jolloin kylttejä pitäisi päivittää jatkuvasti. Jos kyltit olisivat sähköiset, niin tätä ongelmaa ei olisi, mutta luultavasti tämä ajatus ole vielä hetkeen ajankohtainen, sillä ajatus vaatisi huomattavan investoinnin tekniikkaan ja rakenteisiin. Käyttökelpoisin idea saattaa olla käyttää laminoituja kopioita tarinoista. Erilaisia tarinoita voisi olla useampi samalle reitille, jolloin asiakas voisi itse valita mieluisensa, kulkea reitti tarinan kanssa ja palauttaa sitten kopion reitin alkupäässä sijaitsevaan tukikohtaan. Tätä ajatusta tukee se, että kyseiset reitit ovat rengasreittejä, joten suurta vaivaa palauttamisesta ei olisi.

Työhön valmistetuihin tarinoihin valitsin vain yhden hahmon, joka vie tarinoita eteenpäin ajatustensa ja huomioidensa kautta. Yhtä hahmoa oli helpompi hallita kuin useaa, ja eläytyminen yhden hahmon ajatuksiin on vaivattomampaa lukijalle. Yritin myös olla painottamasta vuodenaikaa liikaa ympäristön kuvailussa, sillä tavoittelin kolmen vuodenajan (myöhäiskevään, kesän ja syksyn) käyttömahdollisuuksia. Osa kuvailusta sopii paremmin kesään, osa syksyyn, mutta näin tarina täsmää paikoittain aina sen hetkisen vuodenajan kanssa.

Työn kehittämis ehdotuksenani olisi tehdä seuraavalla kerralla kohdekäynnit kasvuaikaan kesällä, sillä juuri siihen aikaan suurin osa kulkijoista mitä luultavimmin kävelee reiteillä. Kesäaikaan olisi ollut lisäksi pidempi valoisa-aika, joka olisi tarjonnut pidemmän ajan lajitutkimuksille. Erityisesti lisää tietoa olisin kaivannut alueen kasveista ja selkärangattomista. Kesällä 2017 tehdään Hossan alueella kattavampi lajikartoitus, kaikille avoin luonto- ja kulttuuriperintökartoitustapahtuma BioBlitz. Lisäaineisto olisi ollut mielenkiintoinen lisä jo nyt, mutta niitä voidaan varmasti hyödyntää kehitettäessä tarinoita myöhemmin tulevaisuudessa.

Työn teoria sivusi kestävän kehityksen pääaineen, vastuullisen yrittäjyyden ja ympäristöliiketoiminnan, kurssien osa-alueita. Koin työn olleen mielenkiintoinen ja opettavainen, koska tutkimustiedon soveltaminen arkielämässä, ja esimerkiksi sen tuotteistamisessa on tärkeää alalla kuin alalla. Projektissa käsitellään kestävän kehityksen aihealueita, kuten sosiaalista kestävyyttä tutkittaessa kansanuskon ja kristinuskon sopuisaa yhteiseloä, ja ekologista kestävyyttä mietittäessä ilmastonmuutoksen aiheuttamia muutoksia Suomen luonnolle. Toivottavasti työstä on hyötyä myös Hossan kävelyreittien kulkijoille.

LÄHTEET

- Björn, I. (2006). Metsäsuhde muuttuu, muuttuuko ihminen? Teoksessa Jalonen, R. (toim.). *Uusi metsäkirja*. Tampere; Tammer-Paino Oy. 114–118.
- Gros, F. (2015). Kävelyn filosofiaa. Helsinki; Basam Books.
- Kalliomäki, A. (2013). Elämyspalveluiden tarinallistaminen. Pro gradu - tutkielma. Kirjoittaminen. Jyväskylän yliopisto.
- Karjalainen, E. & Sievänen T. (2006). Metsä elvyttää ja virkistää - mutta millainen metsä? Teoksessa Jalonen, R. (toim.). *Uusi metsäkirja*. Tampere; Tammer-Paino Oy. 247–253.
- Keto-Tokoi, P. & Kuuluvainen, T. (2010). Suomalainen aarniometsä. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino.
- Kivikäs, P. (2009). Suomen kalliomaalausten merkit. Kalliot, kuvakentät ja kuvamerkitykset. Jyväskylä: Atena.
- Komppula R. (2015). Luontoelämys matkailutuotteeksi – markkinoinnin näkökulma tuotekehitykseen. Teoksessa J. Saarinen & J. Järviluoma (toim.) *Luonto matkailukohteenä: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866*. Rovaniemi: Rovaniemen Painatuskeskus Oy. 45–65.
- Koskela, T., Pouta, E., Sievänen, T. & Horne, P. (2015). Valtion alueiden virkistyskäyttö. Teoksessa J. Saarinen & J. Järviluoma (toim.) *Luonto matkailukohteenä: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866*. Rovaniemi: Rovaniemen Painatuskeskus Oy. 109-119.
- Metsähallitus (2000). Linjalaskelmat. Linnut. Microsoft Excel-laskentataulukko.
- Metsähallitus (2007). Kainuun–Pohjanmaan mäntymetsien kääpäinventointiraportti 2007. Lapin luontopalvelut.
- Metsähallitus (2011). Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin. Hossan luontokeskuksen näyttely. Oulu; Multiprint.
- Metsähallitus (2013). Hossan retkeilyalueen pohjoisosan kääpäinventoinnit 2012: Raportti. Kainuu: Metsähallitus, Luontopalvelut.
- Metsähallitus (2016). 10 000 vuotta maan, puun ja ihmisen elämää Hossassa. Leirikoulu- ja kouluvierailuohjelma. PowerPoint-esitys.

Metsähallitus (2017). Metsähallituksen Luontopalvelut. Viitattu 20.5.2017
<http://www.metsa.fi/luontopalvelut>

Metsälaki 1996/1093. Haettu 20.5.2017 osoitteesta
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961093>

Museovirasto (2015). Haarakangas, Kuusamo. Arkeologiset kohteet - haku. Viitattu 21.5.2017.
https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mireki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1000027557

Pine II, B. & Gilmore, J. (1998). Welcome to the Experience Economy. Harvard Business Review. Reprint 98407. Haettu 19.1.2017 osoitteesta
https://www.researchgate.net/publication/13115709_Welcome_to_the_Experience_Economy

Rantala, O. (2011). Metsä matkailukäytössä: Etnografinen tutkimus luonnossa opastamisesta. Väitöskirjatutkimus. Acta Universitatis Lapponiensis 217. Tampere: Juvenus Print.

Räihälä, O. (2012). Hossan retkeilyalueen ja Moilasenvaaran Natura-alueen kulttuuriperintöinventointi 2012. Metsähallitus.

Räsänen, P. (2016). Luonnosta liiketoimintaa ja hyvinvointia. Slideshare. Haettu 19.1.2017 osoitteesta www.slideshare.net/pirjorasanen545

Silvennoinen, H. & Tyrväinen, L. (2002). Saksalaisten matkailijoiden luonto- ja ympäristöodotukset. Teoksessa J. Saarinen & J. Järviluoma (toim.) *Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866*. Rovaniemi: Rovaniemen Painatuskeskus Oy. 91-108.

Sepänmaa, Y. (2006). Millainen metsä on kaunis? Teoksessa R. Jalonen (toim.) *Uusi metsäkirja*. Tampere; Tammer-Paino Oy. 241–253.

Snellman, H. & Kajander, A. (2014). Kävely Lappiin. Teoksessa S. Knuutila & U. Piela (toim.) *Ympäristömytologia*. Saarijärvi: Saarijärven Offset. 253–264.

Tasanen, T. (2015). Suomen metsien käyttö ja hoito kivikaudelta 1900-luvulle. Teoksessa K. Salo (toim.) *Metsä. Monikäyttö ja ekosysteemipalvelut*. Luonnonvarakeskus (Luke): Helsinki. 25–32.

Tarssanen, S. (2009). Matkailutyöntekijä elämyksen luojana. Teoksessa S. Tarssanen (toim.) *Elämystuottajan käsikirja*. Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. Rovaniemi; Oy Sevenprint Ltd. 24–36.

Tarssanen, S. & Kylänen, M. (2009). Elämys - mikä se on? Teoksessa S. Tarssanen (toim.) *Elämystuottajan käsikirja*. Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus. Rovaniemi; Oy Sevenprint Ltd. 8–23.

Vähätalo, L. & Ruotsalainen, M. (1996). Metsästä elämyksiä: Opas metsämatkailupalvelun tuottamiseen. Maatalouden kehittämiskeskus Tapio. Helsinki: F. G. Lönnberg.

VÄRIKALLION KAARTO
Kirjoittanut: Sonja Partanen

1. Aloitus:

Olet 1700-luvun hossalainen. Elämäsi ei paljon eroa sadan vuoden takaisesta: saatat hieman viljellä maata, sinulla on kotieläiminä kenties muutama lehmä, lampaita, mutta metsälle olet eniten velkaa; riista, kala, marjat, sienet ja kasvit ovat elintärkeitä ruoanlähteitä ja hirsistä rakentuu koti, ja tervan ja turkisten avulla vaihdat sen, mitä metsä ei kannu; suolaa, jauhoja, mausteita ja tarve-esineitä, kenties viinapullon, jollei kotipolttoinen maistu. Luultavampaa on, että elät elämäsi samassa pitäjässä vanhempiesi tapaan kuin että lähdet maailmalle etsimään leipääsi. Pihan nurkan karsikkomäntyyn on kirjattu kuolemat useamman sukupolven ajan ja siihen kirjataan myös omasi, kun aika tulee. Mitä uskonto sinulle merkitsee: kristinusko sekoittuu onnellisessa sekamelskassa kansanuskoon ja Neitsye Maria on sekä Jeesuksen että Väinämöisen äiti vaimoväen rukouksissa. Haltiat ja pyhimykset elävät sulassa sovussa pirtin nurkalla, ja tietäjä kutsutaan paikalle kumoamaan metsänpeitto metsään jääneen päältä, kun taas hautausmaalla pappi siunaa vainajat seuraavaan iänkaikkiseen elämään.

Nyt jätät kotilan turvan, ja astut Tapion ja Mielikin metsiin, ikaikaisen Hossan männykköön, jossa kulku on korkeampien voimien vallassa. Kuten hyvin tiedät, kademielet voivat lähettää kateen yllesi, jolloin metsäonni kaikkoaa. Marjat jäävät löytämättä, riekot kaikkoavat ja kalat väistävät verkot. Saatat jäädä Tapiolaan vieraaksi, kunnes olet vanha ja kulunut. Sinun on siis manattava kateet niskastasi, tehtävä ristinmerkkejä ja luikahdettava mahdollisimman pienestä raosta pihapiiristä, aitanraosta tai puiden välistä, jotta kateet eivät mukana sinua metsään kulje.

Vinkki: manattaessa voit käyttää kalevalamuotoista virkehdintää tai ihan arkikieltä. Manaamisessa ajatus on tärkein, tietäjät manaavat intomielisinä tasajalkaa pomppien mahtavimmat loitsunsa.

*Ruutaan kateet, penteleen manaan, selästä metsämiehen.
Jääköön tänne, pois kimmotkoot, pannahiseen palatkoot!*

2. Joen varsi mutkainen kuusten ympäröimä

Kuljet mutkaista polkua joenvartta, tiheä kuusikko ympäröi sinua. Kulku olisi vaikeaa ja hidasta ilman polkua. Veneellä pääsisit paremmin, lumiaikaan suksella suhahtaisit hetkessä. Metsässä on odottava tunnelma. Tunnet tarinat siitä, kuinka Eevan ja Aatamin lukuisat lapset joutuivat jättämään synnyinkotinsa syntiinlankeemuksen jälkeen ja piiloutumaan osa vuorenkoloihin, osa maan alle, osa metsiin ja osa hyisiin vesiin, osa joutui kietoutumaan ilman virtoihin. Heitä kutsutaan nyt haltijoiksi. Ilmanhaltijat tuntevat läsnäolosi, eivätkä tiedä millä aikein liikut. Metsänväki kulkee samoja polkuja kuin sinä, ja metsolla ratsastavan Tapion jalkoihin ei halua jäädä, tiedät olla leiriytymättä ja olla sytyttämättä tulta polulle. Vedenhaltijat kurkkivat joesta ja miettivät, oletko houkuteltavissa vedenväen mukaan Ahdin valtakuntaan, missä on

aina kylmä ja tarjolla vain raakaa kalaa. Jos Wesi-Hiisi, Noron Neiti taikka itse Näkki sinua kutsuisi veden partaalta, noudattaisitko kutsua?

Nuori koskikara niailee kivellä. Mitä voimakkaampi koski, sitä voimakkaampia ovat noitavoimat koskella asustavalla koskikaralla. Hossan koskikarat ovat voimakkaita, onhan koskia monia ja niissä kulkee vettä tuhannen miehen voimalla. Hieromalla pyydystettyä lintua myytävään hevoseen voi karkottaa lumot ja nähdä, onko hevonen todella niin hyvä kuin myyjä väittää. Kyllähän sitä myös vastakkaisen sukupuolen houkutteluun käytetään. Linnun lumo korostaa hyviä puolia ja jättää vaikka nenänpään punan huomiotta.

Koska parempi katsoa kuin katua, tervehdit Tapioa ja Mielikkiä. Metsän valtiaan alttari, Tapionpöytä, on maanmyöten kasvava kuusi. Sille voit jättää uhrisi ja vakuuttaa olevasi kunnollinen kulkija, jolle ei tarvitse kertoa, kuka on Metsän Ruhtinas. Metsänväen emuut, eli kanta-isät, käyskentelevät edelleen metsissä pitämässä huolta jälkeläisistään, ja esimerkiksi oravia ei voi kuvitellakaan näkevänsä, jollei ole muistanut myös Tyytikkiä, oravien valtiatarta.

*Mielly metsä, kostu korpi, lepy lempeä emäntä.
Tunnen tavat, tunnen metsän, tunnen Valtiaat korkeat.
Tuo mulle metsän oltta, kunnon kulkija kun olen.
Tellervo, Tapion neito, kuule minun tulevan.*

Vinkki: uhriksi kelpaa muisto, rusina tai loraus termarista, sylkäisykin. Kokeneet metsänkulkijat tietävät, että taskumatin sisältö kostuttaa korven sulokkaaksi, saaliit anteliaiksi.

3. Portaiden jälkeinen

Tiheä kuusikko jää taakse, pystyt jo näkemään kauemmas. Kuusi on uusi tulokas näissä metsissä, se tuli vasta ihmisten jäljessä. Haistat neulaset, turpeen makeuden. Hiljaisuus. Tunnet, ettei näissä metsissä ole koskaan suuria väkijoukkoja nähty. Silti täällä on asuttu jo noin viiden tuhannen vuoden ajan. Savolaiset ja karjalaiset oikein yllättyivät, kun huomasivat etteivät olleet Kustaa Vaasan aikaan ensimmäisiä Hossassa. Täällä oli metsämiehiä, vaeltajaperhekuntia, jotka tiesivät ettei maanviljelyksellä perhettä elätä täällä soiden ja vaarojen seassa. Kulkijoita vierailta mailta on tullut ja mennyt, osa jäänyt, mutta suurin osa matkannut läpi ja tuonut vain uutisia maailmalta, joskus uusia ajatuksia ja keksintöjä. Kuninkaat, ruhtinaat ja valtiot vaihtuvat toiseen muuttamatta juurikaan korven elämää. Veroa on kannettu välistä useammille hallitsijoille, joskus ei kellekään. Siltä. josta ei tiedetä, ei voi pyytää mitään.

Metsät ovat ikuisia, olleet täällä ennen ihmistä ja tulevat olemaan ihmisten jälkeenkin. Hyräilet hiljaa puulorua:

*Koivupuu Jumalan luoma,
kuusipuu Jumalan luoma,
mäntypuu Jumalan luoma.*

*Pihlaja pirun tekemä,
haapa Hien huoripoika,
leppä lemmeksen tekemä.*

Kaikkia puita löytyy ympäriltäsi kun hetken katselet. Pihlajaa on (pirun) vaikeaa löytää, mutta siellä sekin on. Suksia siitä veistellään ja sukset, jos jotkin, ovat tarpeen näillä selkosilla. Jokaisen pirtin pihasta löytyy pyhä pihlaja, joka muodostaa rajan pihan ja metsän välille, eivätkä metsän eläimet eksy pihaan ihmisten elintilaan, kun pihlaja seisoo vartiossa. Vaikka mänty, kuusi ja koivu ovat tärkeimpiä, ”miesten” materiaaleja ja suorimpia, ovat muutkin tarpeellisia. Lepän oksista tehdään kerppuja karjan syödä talvella, ja huonekaluiksi höylättyä se on köyhän miehen mahonkia, kauniisti punertuvaa. Haapa taas on kevyttä ja kestävä, täydellistä haravan varsiin ja vaikka veneeksi. Haavan lehdet havisevat pienimmässäkin henkäyksessä, sillä tarinan mukaan haapa petti Jeesuksen. Sotilaat kyselivät puilta minne Jeesus oli mennyt, mutta kaikki muut pysyivät vaiti paitsi haapa, joka laverteli Jeesuksen olinpaikan. Ristiinnaulittavaksi kuljetettu Jeesus oli kironnut lörppösuun puun havisemaan tuomiopäivään saakka.

4. Hede

*Mehtolan metinen amme
hapata hypyttele.*

Heteen reunalla on viileämpää, jopa kylmä. Selkääsi pitkin juoksevat kylmät sormet muistuttavat mieleen Horkan vierailuista kertovat tarinat. Horkka, joka aiheuttaa kuumeen ja vilunväristykset, kulkee Tuhkarokon ja Rähmän mukana, ja pääsee kiusaamaan ihmistä ruoan kautta oljenkorreksi tai sammalenporoksi muuttumalla. Parantumiskeinoja on monia: yleensä Horkka täytyy ajaa pois pahoilla hajuilla menemällä piiloon lantatunkioon, ajattamalla kovaa hevoskyydillä tai uuninpankkojen kuumuudella. Horkka saattoi yrittää huijata kantajaansa houkuttelemalla tämän pois kylmään matkimalla tuttuja, joskus jo kuolleita. Joskus Horkka suostui lähtemään, jos sen kyyditsi majataloon, josta se löytäisi uusia kantajia. Näitä kyyditsijöitä on vedetty käräjillekin, mutta tuomarit yleensä nauravat pihalle moiset syyttelijät. Herrasväki on unohtanut vanhan tiedon. Kauhaiset vettä suuhusi ja jatkat matkaa virkistyneenä.

Käki kukkuu syvällä metsässä. Käen kukunta kertoo vanhoille jäljellä olevien vuosien määrän ja nuorille naisille vuodet ennen vihille pääsyä. Monesti ovat neidot katkerasti itkeskelleet ilkeää käkeä, joka jatkaa ja jatkaa lauluaan, samalla kun vanhat ovat tyytyväisinä potkiskelleet kantojaan. Jos kukkuvan käen istumaa puuta pääsi koskettamaan, tiesi ettei onni loppuisi hetkeen, mutta käen pesän löytäminen tiesi onnen häipymistä iki-ajoiksi. Nyt käki on niin kaukana, ettei sen perään kannata lähteä. Mietit, itseäsi onnitellen, että söit aamupalaa lähtiessäsi. Jos käen kukunnan kuulee aamusella ennen kuin mitään on syönyt, oli tosi kyseessä. Kesän lypsännät saattoivat mennä pilaan naiselta, ja pelloilta mies ei saisi rikkaruohoa parempaa satoa. Joskus se sai masentumaan mielen niin vakavasti, että kesän aikana ruumis oikein kuivui pois ja kuoli ennen seuraavaa talvea. Puremalla leppää saattoi loitsua vähentää, mutta kokonaan pois sitä ei millään ilveellä saanut. Kuuntelet käkeä ja arvuuttelet, millaista tulevaisuutta se povaa sinun ylesesi. Toivottavasti kirkasta ja onnellista.

5. Ala-Ölkyn laavupaikka

Laskeuduttuasi portaat alas pienelle sarapellolle, mietit kenelle sattui arpa tänä vuonna niittää tästä. Naapuriin taisi mennä, naapurilla on aina hyvä tuuri. Tältä saralta tuli hyvää heinää, ilmavaa ja tuoksuva. Kangaskortettakin sieltä puski. Huossieta, kuten lappilaiset sitä kutsui. Hossa sai siltä nimensä, sen verran tiheää taisi olla kasvusto kosteikoissa, joita Hossasta löytyy vaikka millä mitalla. Padat puhdistuvat hyvin niillä jynssätessä.

Saavut laavulle joen rantaan. Istahdat penkille. Kerrotaan, että näillä vesillä piru aikojen saatossa mittasi vedensyvyyttä ties minkä vedonlyönnin tuloksena. Kulkiessaan Niskan selällä vettä oli tuskin nilkkoihin, Akassa polviin, Tormuan syvänteessä vettä herahti jo kenkään (sillä piru käyttää korkeavartisia saappaita Suomenkin vesiä mittaillessaan, vaikka matalia ovat), mutta ennätettyään Julma-Ölkylle piru humautti veteen niin reippaasti, että hiuksetkin jo kastuivat. Piru ei tästä pitänyt ja joutui nousemaan rannalle, avaamaan kallionraon kulkeakseen valtakuntaansa kuivatteluun. Siellä rakonen vieläkin on ja joku päivä piru tulee jatkamaan mittauspuuhiaan. Jahka kasvaa pituutta.

Laavun nuotiopaikalla lämpää sikurikahvi. Sikurin juuri vahventaa laihankin kahvin maistuvaksi mustikkaleivän kanssa, vaikka sanovat että oli köyhä taikka rikas kyllä kahvia täytyi olla. Kuukkeli saattaa tulla tutkimaan evästelijän tarjontaa kuullessaan rapinaa. Olet kuullut, että etelämpänä ne ampuvat kuukkeleita huonon onnen tuojina. Sanovat, että metsäonni kaikkoo takuuvarmasti, kun metsän emuu pitää huolta omistaan lähettämällä kuukkelin viemään sanaa riistalle metsästäjästä. Ei, siihen et usko. Viime kesänä lähisavotalle oli kuukkeli viihtynyt jätkien nuotiolla ja savotasta oli tullut rahakkain vuosiin. Mielestäsi kuukkelin ampuminen olisi kuin ampuisi joutsenen. Rikos useammassa sukupolvessa. Istut nuotiolla hetken mietiskellen eteläisten kummia tapoja, ja joki virtaa solisten ohitsesi.

6. Jokirotko ja louhikko

Kuljet polkua pitkin joen kovertaman harjun laella. Alhaalla rannassa on kivikko, louhikko. Tarinoissa Louhi on ailahtelevalainen, väkevä Pohjolan hallitsija ja noita. Hänessä on monta puolta: julmempi sutta, tuimempi tuulta, kavalampi käärmettä, rakkaampi ruokaa. Häneltä tarinoiden sankarit pyytävät usein apua huolimatta mahdollisista ongelmista, sillä Louhi auttaa, jos näkee siitä itse hyötyvänsä. Joskus apu vie sankarit entistä syvemmälle suohon, ja Louhi selviää voittajana.

Tarinat kertovat myös hiuksiaan rantakivillä sukivista neidoista, jotka aikaansaavat myrskyjä aukomalla lettejään. Naisten hiuksissa on voimaa, siksi niitä tavataan pitää kiinni ja liinan alla. Metsän Akan irronneista hiuksista syntyy vesissä käärmeitä ja metsissä matoja. Louhikon kivien suojissa saattaa päivää paistella kevätaikaan kourallinen kytä odottamassa kuumeisesti kesää. Panutar, Juutaan paha tytär, imettää niitä keväisin ennen maan sulamista ja hiirten heräämistä. Pannahiset pysyvät poissa pihoilta vetämällä pahasti käryvää rekeä peltola pitkin kiirastorstaina ja hokien:

*Kitis kiira metsään
tulta savua selkään
peltoin perätse
aitain alatse*

Sillä kiira on pahankurinen ja kepposteleva henki, joka saattaa aiheuttaa kaikenlaista harmia talossa, jollei sitä ajeta keväisin metsään. Kiiran mukana lähtevät myös käärmeet, sammakot ja sisiliskot, jotka kertovat talonväen tekemisistä kaikenlaisille pahuuksille kuten Ajattaroille, Hattaroille, jopa Paholaiselle.

Teeriparvi rohahtaa lentoon vasemmalta. Matalalla kiitävä parvi on pian poissa. Metsästäessä, jos olisit ollut, olisivat jääneet saamatta. Yksi yleinen kikka kesyttää parvi oli napata ehtoollisleipä kirkosta ja ampua sillä kantoa. Sen tehtyään piti vain kiertää parvi ympäri ehtoollisleipä ojossa ja linnut olisivat kesyjä kuin kanat pihassa. Piti vain varoa, ettei parvessa ollut yhtään normaalia suurempaa yksilöä. Se saattoi hyvinkin olla lapinnoita, erityisesti keväällä, houkuttelemassa parvea pohjoiseen lappilaisten saaliiksi. Hyvät noidat muuttuivat usein teeriksi, pahat taas variksiksi. Variksista ei näissäkään metsissä ole puute, jotkut ampuvatkin niitä, mutta ei se kannata. Jollei osu, ja osuakseen pitää tähdätä hieman vasemmalle, sokeutuu. Ja osuessakin menee vikaan, sillä sanotaan, että variksen ampunut pyssy menee piloille eikä sillä enää riistaa ammuta. Säänennustamiseen varis kuitenkin kelpaa: aamulla huutava varis tietää hyvää säätä kuluvalle päivälle, iltasella huutava taas huomiselle. Jumalan jakaessa linnuille lauluja varis tahtoi kovimman äänen. Jumala antoi sen, mutta rankaisi varista kunnianhimoisuudesta äänen laadussa. Kraa kraa!

7. Uittopato eli tammi

*Kulkee kuin kujari
matkaa kuin majuri
iän kaiken isvotalla
polven kaiken palvotalla.*

Tammi yhdistää joen erottamat kiviset rantakaistaleet. Kuljet padon keskelle ja katselet ylävirtaan. Padon kautta kuljetetaan tukkeja keruupaikalle, ne eivät jää kiinni kapeikon kiviin ja tuki näin virtausta. Sulkemalla pato ennen uittoa vähän veden aikaan voi myös vauhdittaa kulkua veden nousemisen ansiosta. Tukit kulkevat helpoiten Vienen vesiä pitkin, sillä niiden kuljettaminen Ouluun tai Kajaaniin Maaselän ylitse oli lähes mahdotonta teiden puuttumisen takia: joutuisi kiertämään ja kulkemaan yli vaikeakulkuisten vaarojen, ylittämään soita. Eniten tukkeja menee oman pitäjän asueille, savupirttien laajentamiseen ja piharakennusten rakentamiseen. Tervaa voidaan kuitenkin valmistaa yli omien tarpeiden. Poltto ei ole niin hankalaa täällä kuin etelässä, yhä riittää keloja, maapuita, latvuksia, kantoja ja juurakoita. Harvoin tarvitsee kolota mäntyjä ja odotella pihkottumista. Tervaa tarvitaan enemmän lännessä ja maksu on parempi siellä. Länteen kulkeminen tervalastissa on kuitenkin riskipeliä, vene saattoi kaatua ja raskas terva upota vieden soutajan mukanaan, ja

tervanpolttaja oli yhtä usein velkavankeuden uhassa kuin ei ollut, kun lasti upposi ja silti piti saada jauhoja ja suolaa. Turvallisempaa on kerätä pettu, jäkälää ja sammalta kesällä päivääkään laiskottelematta. Talvi on pitkä Perä-Pohjolassa, mutta päivä kesällä jatkuu kuukausia, auringon asettumatta taivaanrannan taa.

Hopeakylkisiä siikoja kimmeltää kirkkaissa vesissä. Katselet niitä, etkä voi kuin ihmetellä, miksi moisia kaloja on kaikista paikoista juuri täällä. Joka joulu suuret lastit siikaa kuljetetaan Kajaanin kaupunkiin joulukalaksi. Pitkä on matka kalan kulkea kuolleenä. Siikaa pyydetään verkoilla, joita katkovat omapäiset vedenhaltijat, katkat. Katkomisesta saa syyttää mielestäsi vain kalastajia, sillä jos katkoja asianmukaisesti kohtelee ja tarjoaa uhria, niin niistä ei ole ongelmaa. Kun verkon alussa ja lopussa kopauttaa kolmesti pohjaan, että katkot tietävät mistä verkko kulkee ja osaavat varoa. Kevään ensisaaliista tulee keittää rantakala viivyttelämästä vedenhaltijalle ja viedä takaisin kalastuspaikalle. Joskus kalastajat alkavat riidellä ja kiroilla vesillä ollessaan ja näin suututtavat haltijan. Tämä tulee kalliiksi, sillä ainoastaan hopean vuoleminen riitelypaikalla paransi pilaantuneet kalavedet. Tiedät, ettei näillä vesillä oltu riideltä ja vedenhaltija oli suopea, sillä näet muikkuparven kilon. Katselet kalojen tanssia raukeana.

8. Värikallio

Tunnet kohinan korvissasi ja raikas tuulahdus tuo ympärillesi hälinän. Hätkähtäen pysähdyt. Ympärilläsi vedessä on yhtäkkiä kylällinen ihmisiä. He melovat yli tusinan veneen voimalla kallion vierellä. Aiot kysyä vierelläsi veneessään tupakoivalta mieheltä, keitä muukalaiset ovat ja millä asialla. Mutta kielesi takeltelee, kun huomaat sarvipäisen hahmon kallion edustalla. Turkisten varpaista päähän peittämä hahmo seisoo veneessä ja poika hänen vieressään rummuttaa nahkaista rumpua rytmikkäästi, mutta hiljaa. Kaiku poukkoilee kalliosta moninkertaista äänen. Hälinästä huolimatta tunnet, kuinka kaikki keskittyvät näihin kahteen.

Jokin on kummasti. Kuuntelet hetken hälinää ja ymmärrät puheesta hädin tuskin mitään. Sylilapsi huutaa äitiään, sinisilmäinen nainen tarjoaa nauraen vierustoverilleen kuivattua haukea, pojat tyrkkivät toistensa veneitä yrittäen kaataa ne ja äitien toruvat huudahdukset kajahtelevat korkeina. Toisaalta niin tuttua, mutta samalla tuntematonta. Et muista vieraiden tulleen näin suurella joukolla ennen. Et myöskään näe ainuttakaan rautaveistä miesten kyljillä. Kaikki näkemäsi työkalut ovat kivistä veistetyt, ja korut ovat erityisen kummallisia. Veneet ovat kiikkerän näköisiä palkohaapioita, joiden jatketut laidat on ommeltu kokoon. Tietäjä on maalannut kasvonsa, sen minkä pystyt näkemään kasvoista, punamaalilla. Kuten myös monet jännittyneiden näköisistä nuorista. Kallionpintaan on maalattu kirkkaita hahmoja. Näet peuroja, ihmishahmoja ja karhunkin.

Miettiessäsi hälinä laantuu syväksi hiljaisuudeksi, jonka rikkoo vain veden liplatus. Sarvekas hahmo on aloittanut tanssin. Ihmeeksesi vene on kuin naulattu paikoilleen, ei heilu, ei keiku. Rummutus kasvaa hiljaisesta koko järven syliinsä kietovaksi. Rummutus kohoo lakipisteeseen ja tietäjä loikkaa sulavasti pää edellä veteen. Räpäytät silmiäsi. Ihmiset veneissään katoavat ja yksinäinen kuikka ponnahtaa vedenpintaan.

Hiljennyt miettimään näkemääsi. Teet muutaman epäröivän ristinmerkin linnun suuntaan. Kuikka räähkäisee ja sukeltaa uudelleen veden alle. Sitä ei enää näy. Saivojärvi oli sulkenut ovensa menneeseen.

9. Hiidenkiuas /hautaröykkiö

Rannan liepeillä polun vieressä on kivistö. Hiidenkiukaaksi tai lapinraunioiksi kutsuttu. Joku joskus arveli, että siihen on haudattu menneiden aikojen kuningas tai kuningatar. Jotkut väittävät kivenkovaan, että norjalaisten tarujen Kveenien, eli suurten ja voittamattomien naissoturien, maa olisi Kainuu ja niin myös Hossa. Kuvittelet kyläiset juoksemassa taisteluun novgorodilaisia tai pohjalaisia vastaan helmat korkealle kiinnitettynä ja kettingit kilisten. Jos heitä on joskus ollut, tähän päivään mennessä he ovat kadonneet syviin saloihin. Ehkä he vielä pitävät hoviaan pohjoisessa, jossa kulkevat vain saamelaiset ja porot. Seudut siellä ovat tuntemattomat ulkopuolisille ja mitä tahansa voi kulkea siellä, jopa sotainen naisheimo.

Joka tapauksessa, jos paikalle on haudattu ihmisiä, se selviäisi tarkkailemalla nousisiko keijungaisia vainajamullista. Keijungaiset hiiviskelevät ja kummittelevat hautapaikoilla, näyttäen kuin valaisuilta lumihuutoja lentelemässä pimeässä. Ne haisevat kuolleille, sillä ne ovat henkiä, jotka nukkuvat päivät kuolleiden kainalossa, kykenemättöminä poistumaan hautapaikalta.

Vainolaisten tullessa idästä ei useinkaan ehditä, kuin juosta karkuun niine hyvineen metsien piilokämppiin eläinten kanssa tai ilman. Kämpissä elämä saattoi jatkua kuten ennen, hieman hiljaisempana vain, mutta aarteet ja kalleudet oli hyvä piilottaa varmoihin paikkoihin jo hyvissä ajoin. Niitä piiloteltiin merkitsemättömiin hautoihin, joen sulakohtiin ja vaikeakulkuisiin tiheikköihin. Ehkä tämän kivistön pohjalla oli aarre odottamassa löytäjänsä.

10. Mieskallionvaara

Portaiden nousun jälkeen saat hieman henkäistä. Pyörähdät ympäri ja ihaillet maisemaa. Somerolampi kimmeltää alhaalla puiden välistä ja näet punaisen kallionkin, kun oikein pinnistät. Mietit, kuinka kauan tätä polkua on kuljettu ja kuinka monet jalat ovat painaneet jälkensä sammaleeseen. Lukemattomat, tuhansien vuosien ajan. Nuo vuodet näkyvät täältä korkeammalta paremmin, niihin saa paremmin otteen. Jotkut kutsuisivat sitä Jumalnäöksi, sillä kaukaa kaikki näyttää yksinkertaiselta.

Puiden rungoilla näet kääpiä. Käävät ovat hyödyllisiä, sillä käsitelty käävästä tehty taula voi kyteä tuntikausia, jollei päiviä. Vaeltaessa kosteissa ikisateisissa metsissä on helppo sytyttää nuotio taulasta, ilman että tarvitsee pelata hiilien tai pahimmissa tapauksissa tulisan kanssa. Kuumalla tuhalla voi lisäksi parannella nivelrikon kolotusta ja tuoreita haavoja tuleentumista vastaan. Hölmön leimanhan siitä joskus sai, kun unohti taulan korvaan, mutta kuiva taula on aina kuiva taula ja korvaan sitä vettä harvemmin menee. Kääpiä on monenmuotoista, kaikki eivät suinkaan näytä puiden korvilta, osa

piilottelee tiukasti vasten puunrunkoa, osa on hapraitä kuin paperi ja osan voi syödä sieninä.

11. Aarnikko

*Nuorin istuu ylinnä
ei häpeä, ei huikea.*

Astelet kuusten keskellä. Puita peittää rihmastoina harmaa-keltaiset lupot, joilla voi vaikka vuorata vetoisan hirsitalonseinä talvisaikaan, jollei sammalta ole tullut kerättyä kesällä. Satoja vuosia vanhat kuuset henkivät vanhuutta, vaikka mittaa niillä ei ole, leveyttä kasvavat, jos kasvavat ollenkaan. Korpeahan tämä saareke on, suo on aina joko tulossa tai menossa näillä seuduilla. Nyt maa on kuitenkin helppokulkuista ja metsä harvaa varvikkoa. Loppukesästä tästä saa paljon puolukkaa survokseksi tai mehuksi. Myös jäkälää näyttää riittävän, köyhäintalolla leipovat jauhettuna ruisjauhoihin. Helpompaa kerätä kuin pettua ja nopeampaa, vaikka täytyykin keittää lipeässä ennen tarjoamista myrkköjen takia. Moni on paljaaltaan järsinyt ja nälkään kuollut.

Puuta koputtelee tikka. Et näe sitä, mutta kuulet pian räkäisyn ja tiedät paukuttajan palokärjeksi. Palokärjen uskotaan olleen aikoinaan ihminen: jotkut uskovat linnun olleen ylpeä maatalanemäntä, joka pukeutui tulipunaiseen huiviin ja mustaan mekkoon. Eräänä pyhänä tämä ei päästänytkaan piikaa kirkonmenoihin, vaan käski tämän hakemaan lehmät lypsylle metsästä. Tyttö etsi lemiä tuloksetta, ja emäntä löi piikaa suuttuneena. Jumala muutti emännän rangaistukseksi palokärjeksi, joka edelleen räkäy turhaan lemiään lypsylle. Jotkut taas sanovat palokärjen olleen erityisen kyvykäs seppä, jolta paholainen tuli pyytämään rautasaappaita. Kun seppä epäonnistui kerta toisensa jälkeen, paholainen muutti tämän palokärjeksi, joka saa takoa taitamattomana vain puunkylkiä. Tietäjät käyttävät palokärjen pesästä otettuja heinänkorsia avaaman lukkoja, ja naapuripitäjän tietäjän tiedetään keräävän palokärjen kieliä hammassäryn varalta. Ainakin kipu unohtuu kahta kieltä suussa pyöritellessä.

Polku kiemurtelee puiden välissä ja matalalla roikkuvien oksien alla, eikä sitä näe muutamaa metriä kauemmas. Siinä on mysteerin tuntua, mitä piilottelee seuraavan mutkan takana? Onnistuisiko näkemään vilauksen Katista, puiden emuusta, joka synnyttää metsän puut ja asuu Romentolassa, erämaassa jossa kaikki puut ovat kuolleita.

*Kati kaunis, neito nuori
Pisti karwan kankahaseen
Ukon mustihin mutihin
Siitä eppä synty synty
Siitä leppä suku sikisi
Honka puu Romentolasta
Mesi lauhto Mehtolasta.*

Karhuun eli mörköön törmää usein näillä main, varsinkin syksyllä kun Mesikämmen, runolaulajien Lintunen etsii talvikotiaan. Kaikilla jumaluuksilla tuntuu olevan näppinsä pelissä karhun synnyssä, sillä karhun emuksi on useita ehdokkaita. Emoksi mainitaan Tuometar, Katajatar kantajaksi, synnyttäjäksi Mielikki ja Hongatar imettäjäksi. Hoitajaksi ilmoittautuvat niin Mielikki, Neitsyt Maria ja Pirjotar eli Pyhä Birgitta. Jotkut mainitsevat karhun luodun villoista, jotka Pirjotar oli viskannut veteen. Karhu on pyhä, sen tiedät, siihen viittaavat monet säännöt, jotka liittyvät karhunmetsästyksen ja lihan nauttimiseen. Keväällä talvipesässään nukkova karhu olisi herätettävä, jotta karhun sielu palaisi karhuun eikä jäisi vapaaksi vainoamaan metsästäjiä. Karhun kuoltua sille tulee vakuutella, ettei metsästäjillä ollut osaa eikä arpaa sen kuolemassa. Yleensä karhu tuodaan pirttiin kunniasaattueessa kuin häihin. Joskus karhulle pidettiin hautajaisten sijaan häät, joissa karhu naitettiin nuorelle tytölle, jolloin karhun sielu vakuuttuisi seurueen hyvistä aikomuksista ja tuntisi sukulaisuutta heihin. Karhun luut haudataan suuren männyn juurelle ja kallo asetetaan oksille, jotta karhun sielu pääsisi nousemaan taivaalle esi-isien joukkoon.

12. Kangas 1

Kuljet nyt tuoreella kankaalla, hiekka rahisee saappaiden alla. Puusto on harvaa mäntyä, suoraa ja pitkää kuin pylviä. Polun vierestä räjähtää lentoon lintu. Se on pyy, pieni teereen verrattuna, mutta lentoon lähtiessään kuulostaa lehmän kokoiselta. Siihen on syynsä ja sananlaskunsa: kutistuu kuin pyy maailmanlopun edellä. Ammoisina aikoina pyy oli suurin linnuista ja ensimmäisten joukossa muovattu, sen ottaessa askeleen maa tärisee ja Jumalan sydän löi harhaan. Siksi Jumala päätti ottaa ainekset loppuihin lintuihin pyystä. Niin pyy hupeni ja hupenee edelleen, kunnes maailmanlopun tienoilla se on oleva niin pieni, että mahtuu lentämään sormuksen läpi siipien hipomatta laitoja. Vielä hyvän kokoinen oli, vaikkei yhdellä lähdekään nälkä pitkäksi aikaa.

Keväisin laululinnut täyttävät metsän, hetken aikaa jokainen lintu yrittää saada äänensä kuuluvimmaksi. Pesinnän alettua metsä hiljenee, eikä metsässä vaikuta liikkuvan muut linnut kuin talitintit. Talitintti elää vanhaksi, Suomussalmen vanhin tintti saavutti kolmensadan vuoden iän ja ensimmäinen Jumalan luoma lintu oli tuo keltamaha. Se opetti Väinämöiselle maanviljelyn, ja kuinka polttamalla kaskea saattoi parantaa satoa. Tiainen on myös ennustajalintu, joka varoittaa metsästäjää vahingossa ladataksi jääneestä pyssystä. Tiedät, että pyydetessä laululintuja hevosenjohiansoilla, tiaiset ja peipot, urpiaiset ja punatulkut hauskuuttavat tuvanväkeä tempuillaan ja syövät samalla luteita pirtistä. Sen sijaan tilhistä saa aterian, ja jotkut metsästävät niitä myyntiin asti.

Suljet silmäsi ja vedät henkeä. Tunnetko tuoksun? Suopursun huumaava tuoksu täyttää keskikesällä kankaan niin voimalla, ettei mitään muuta haista. Mustikan miedot kukat tuoksuvat keväisin, jolloin toivotaan sydän kurkussa, etteivät yöpakkaset koskisi hentoihin kukkiin.

13. Kangas 2

Polun poikki ryntää poro. Kummastelet sen ryntäilyä, olisiko susi kintereillä. Luulisi, ettei moinen iso elikko pääsisi helposti yllättämään kulkijaa. Harmaan valkea kuin lehmä. Korvilla näet lovet osoittamassa omistajuutta. Lappilaisten porot ja peurat kulkevat samoja reittejä, maa-ansojen tekoa ei oltu katsottu hyvällä pitkiin aikoihin. Näissäkin metsissä on monia vanhoja maakuoppia, osa niin vanhoja ettei kukaan enää muistanut kaivajaa. Tosin peuroja ei viime aikoina oltu enää nähty, sinäkin muistat lapsuuden peuralaumat, mutta vuosi vuodelta ne käyvät yhä harvinaisemmiksi, kuin myös lapiosarviset hirvet.

Porotokat vaeltavat enää näillä main, poromiesten suojeluksessa kun ovat. Surkuttelet hetken nykyajan menoa, mutta piristyt kun katsot korkealle koparoitaan nostelevaa poroa. Valkoinen häntä sojottaen taivasta kohti poro poukkoilee tietämättä missä muut sen laumasta ovat. Rykimisaikaan urokset käyvät kulkijan kimppuun, kuvitellen heidän uhkaavan uroon haaremia. Siinä ei auta kuin kiivetä puuhun. Eivät kuuntele järkipuhetta, eikä porojen emuita tunneta näissä metsissä. Korkeammalla tuntureilla on siniviittainen Pohjan-Eukko, joka johdattaa porot ja hirvet tuntureilla ansoihin.

14. Lopetus

Kotitila pilkottaa puiden välistä. Tämä retki oli sinulle erityinen, lähestulkoon henkimatka. Tunnet, kuinka haltiat kurkistelevat olkapäiltä ja mietit, tuliko katkaistua oksia haltiapuista tai potkaistua väärää kiveä. Kompuroit juurakkoon ja kaivelet lepänvarvun taskusta, joita tietäjä on kaikille lapsille opettanut pitämään aina mukana ja lausut sanat leyhytellen varpua poskillasi:

"Noin leppeet olkoot meiän assiit, kuin nuo lepänvarpaat. "

Nyt tiedät, etteivät haltiat lähde seuraamaan kotipirttiin ja aiheuttamaan ongelmia. Metsänhaltia pirtissä tiesi kuolemaa varmemmin kuin metso eli Mettäs, katolla tepastelemassa. Pyhä Katriina, Katrinatar suojatkoon karjaa metsäneläimiltä ja Hongas karhuilta. Olet kotona, selvinnyt takaisin kokemusta viisaampana.

Lähteet ja lisälukemista kiinnostuneille:

Kansanuskomukset ja -runot:

Ganander, Christfrid: Mythologia Fennica

Suomen Kansan Vanhat Runot

Ojanen, Eero: Suomen myyttiset linnut

Rumjatsëva, Ljudmila: Kasvilääkintäopas

Leppälahti, Merja: Kasvit entisajan elämässä

Yrttitarha: <http://yrttitarha.fi/>

Karhuseura: <http://karhuseura.net/>

Ylä- Kainuun Tarinakartasto: <http://tarinakartasto.fi/fi>

Taivaannaula: <http://www.taivaannaula.org/>

Luonto:

Koskimies, Pertti: Tiesitkö tämän linnuista?

Keto-Tokoi, Petri, Kuuluvainen Timo, Kovalainen, Ritva ja Seppo, Sanni: Suomalainen aarniometsä

Kesäläinen, Tuomo: Suomen rotkot

Sarin, Osmo ja Kumpulainen, Kimmo (toim.): Vanhaa metsää etsimässä

Jalonen, Riina ym. (toim.): Uusi metsäkirja

LuontoPortti: <http://www.luontoportti.com/suomi/fi/>

Kalliomaalaukset:

Kivikäs, Pekka: Suomen kalliomaalausten merkit

Historia:

Björklund, Tom: Mammutin aika

Huurre, Matti: 9000 vuotta Suomen esihistoriaa

Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut: Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin?

ÖLÖKYN ÄHKÄSY

Kirjoittanut: Sonja Partanen

1. Aloitus

Olet 2100-luvun luontomatkailija. Olet tullut Hossaan, sillä se on yksi niistä harvoista luonnonsäilytyskupoleista, jotka Suomi pystytti ennen kuin oli liian myöhäistä. Ilmastomuutos mahdollisti lukemattomien vieraslajien levittäytymisen vuosikymmeniä sitten, ja alkuperäiset lajit olivat ahtaammalla kuin koskaan ennen. Luonnonsäilytyskupolit innovoitiin säilyttämään alueen alkuperäinen luonto muuttumattomina ilmastomuutoksen aiheuttamille häiriöille, eikä mikään kulje sisään tai ulos ilman valvojien lupaa. Ilmasto säädellessään ilmapumppujen avulla ja vanhojen tilastojen avulla aikaansaadaan 2000-luvun alun keskiarvoja vastaavat olosuhteet. Hossan kupoli rakennettiin ennen kuin vieraslajit olivat päässeet levittäytymään sinne asti, toisin kuin useiden muiden kupolien tapauksessa. Niinpä Hossan kupoli on yksi viimeisistä vanhan ja alkuperäisen luonnon säilytyspaikoista. Hossassa jopa noudatetaan vuodenaikojen muutoksia ja muuttolinnut siirretään ”talvehtimaan” toiseen kesäkupoliin talven ajaksi. Kupolin sisäpuolella ylläpidetään myös Suomen viimeisiä suurpetokantoja.

Olet yksi niistä onnekaista, jotka ovat saaneet mahdollisuuden päästä kupolin sisään, rahan tai arvan turvin. Olet käynyt läpi tarkan ulkoisen ja sisäisen puhdistuksen, joka jättää kirkkaasti taakseen muinaisen Australian turvatarkastuksen vieraseliöiden varalta, ja sinun on nyt aika astua kupolin sisään hieman pyörällä päästäsi. Olet valinnut päivän kohteeksesi Julma-Ölkyn kanjonijärven, jonka luonto ja maisemat ovat ainutlaatuiset, oli vuosi mikä hyvänsä.

2. Ala- ja Julma-Ölkyn välinen purolehto

Seisot soratiellä, joka kulkee läpi Ala-Ölkyn ja Julma-Ölkyn erottavan kapeikon. Kuljet polkua alas Ala-Ölkkyjärven heinikkoiseen rantaan veneenlaskutien viera ja tutkit, kuinka vanamon varret sukkuloivat kuivien havujen puoliksi peittämien kivien väleissä. Rannassa kääntynyt oikealle ja saavut pienen puron varrelle. Saniaiskasvit reunustavat törmää, taulakääpien peittämäkoivu riippuu yli puron kuin oravien silta. Kosteikko henkii elämää ja elinvoimaa. Tiedät, että kun aloitat kulun kanjonin reunoilla, kasvusto on tyystin toisenlaista, joten hiljennyt hetkeksi kuuntelemaan hiljaisuutta rikkovan puron kohinaa, tuulen havinaa puunlehdissä ja yrität olla ajattelematta mitään. Silloinkaan kun mantukimalainen porhaltaa otsallesi pöristen kuin helikopteri. Rauhoitut katsellessasi hämähäkkejä, jotka ilmestyvät koloistaan rauhan palatessa kapeikkoon.

3. Julma-Ölkky (itäpuoli) 1 Räme

Kävellessäsi kivistä polkua, joudut keskittymään polun muotoihin, sen kaariin ja mutkitteluun kanervikossa. Maassa makaa runkoja, jotka myrsky on kaatanut pehmeästä maasta, ja pystyyn jääneet näyttävät surevan kaatuneitaan kasteesta

kosteana riippuvien neulasten tiputellessa raskaita pisaroita. Suopursun tuoksussa on jotain vaarallista, läpitunkevaa. Valkoiset kukat loistavat heleästi varpujen joukossa.

Vedät syvään henkeä, etkä malta olla laittamatta silmiäsi kiinni. Raikas ilma. Siihen ei sekoitu moottorien pakokaasua, tupakan savua tai edes parfyymi. Kompuroit polun kiveen ja avaat silmäsi. Tasaiseen tottuneet jalkasi eivät vielä löydä tietään vaivattomasti, mutta pian helpottaa.

Räme muuttuu hetken päästä kallioksi ja kulku vaatii pientä kiipeämistä. Kivissä näet jäkälän muodostamia kiertäviä kuvioita. Harmaita pitkiä spiraaleja lohkarilla. Mietit kuinka kauan se on siinä kasvanut. Jotkin jäkälät kasvavat kymmenen vuoden aikana yhden millimetrin. Tuo jäkäläspiraali voi olla vanhempi kuin sinä itse! Ja poissa vain sekunneissa, jos joku utelias päättää rapsuttaa sen pois. Hidaskasvuisimmat tosin tarrautuvat tiukasti vasten kasvupaikkaansa ja ujuttautuvat jokaiseen rakoseen ja koloseen levittäytyessään, jolloin siitä eroon pääseminen on helpommin sanottu kuin tehty. Tiedät, että jäkälä ei ole kasvi, vaan se on paremminkin osakaskunta: yhteiselo sienien, levän ja hiivan kesken on niin toimiva ja tiivis, ettei hiivan olemassaolosta tiedetty hyvin pitkään aikaan, vaikka sen epäillään vastaavan osakaskunnan puolustusasioista. Tärkeä kaveri siis kyseessä.

Paitsi että kivillä on monimuotoisia rupijäkäläyhteisöjä erivärisinä ja muotoisina läiskinä, pilkistää raoista sammaleita ja sanikkaisia, jos kallionrakoon on päässyt kertymään vähääkään multaa ja kosteutta. Pieni karvakiviyrtti ja haurasloikko tuovat hieman rehevyyttä karuun maisemaan. Paikoin näkyy koivuakin ja sen pintaa peittää sormenpaisukarve ja harmaaröyhelö, joiden voisi kuvitella olla osa koivua eikä pelkästään sen pinnalla epifyytteinä eläviä jäkäliä. Vaikka mainitut lajit ovat yleisiä koko Suomessa mainostaen loistavaa ilmanlaatua, on Hossan metsissä vanhoille lajeille tyypillisten epifyyttilajien, kuten raidanpiilojäkälän, runsauteen syynsä. Viileänpilvistä ilmasto suosii syanobakteerillisia jäkäliä, jotka jäävät alakynteen lämpimämmässä olosuhteissa ja näin harvinaistuvat etelässä. Metsien pirstaloituminen alkoi verraten myöhään 1900-luvulla eikä vuosisatoja aiemmin, kuten etelässä, joten jäkälillä on ollut mahdollisuus levitä laajalle ja selvitä jonkin osan metsää tuhoutuessa. Lisäksi rajan toiselta puolelta Venäjän luonnontilaisista metsistä on saapunut geneettistä monimuotoisuutta ylläpitäviä resursseja ja jopa vanhoja lajeja uudestaan sen jälkeen, kun ne ovat ensin kadonneet Suomen puolen metsistä. Nyt maailman muututtua kupolien ylläpitämiä saarekkeitä vaalitaan kuluissa säästelemättä, sillä monimuotoisuus on rikkautta kaikella tavalla.

Nouset ylös kalliota etkä malta olla pysähtymättä vähän väliä. Maisema on upea! Järvi hämmöittää alhaalla tyynenä kuin peili, eikä kupolia pysty näkemään kirkasta taivasta vasten. Rannan louhikossa kivien keskellä kasvaa sammaleita: kalliokarstasammalta ja kivitierasammalta, jotka näyttävät siansorkilta töröttämässä kohti taivasta. Polku viettää vuoroin ylös ja alas, mutta suunta on korkeammalle kalliolle. Männyt alkavat näyttää vanhemmilta ja kärsineemmiltä, osa on kelottunut, osa kallellaan pahkuraisina kuin sääskien kuppaama vaeltaja ja osa ojennellen paksuja pitkiä oksiaan useiden metrien päähän rungosta. Osa oksista näyttää pidemmiltä kuin mitä itse puu on.

*"Iso härkä, rankaselkä, sonterolla surmattuna, sarvet maahan kaivettuna,
veri viety kaupunkihin, nahka syöty piimän kanssa, lihat poltettu tuhaksi
- mikä se on ?"*

4. Julma-Ölkky (itäpuoli) 2 Pirunkirkko

Tulet kalliolla kohtaan, jossa köyden avustamana pääset laskeutumaan alas rantaan. Laskeutuessasi varot lähettämästä herkästi vieriviä kiviä alas. Niiden vauhti voi kiihtyä kovastikin matkalla ja halkaista alhaalla olevan kallon, jos huonosti käy. Lohkareet ovat rapautuneet pystysuorista kallioista roudan tehtyä hidasta, mutta tehokasta työtään talvisin. Alhaalla prekvartäärisille kalliolle on maalattu kolme hahmoa punaisella värillä, joka on kestänyt vuosituhansia. Tuntemattoman taiteilijan kaksi tanssivaa ihmistä ja peura ovat pohjoisimmat kalliomaalaukset Suomessa, ja luultavasti osa Väriskallion maalausten kokonaisuutta, sillä niiden tyyli on samantapainen. Vasemmanpuoleinen hahmo on hieman suttuisempi, sen voisi hahmottaa kantavan naamiota kasvoillaan, kuten shamaanit tekivät riittejä ja taikoja suorittaessaan. Peura oli näillä seuduilla tärkeä saaliseläin paikallisille, kunnes sitten viimeiset yksilöt metsästettiin 1800-luvulla, ja se katosi näistä metsistä. Yrittikö taiteilija maalauksellaan kuvata shamaanin henkimatkaa peurojen parissa?

Kalliossa on pitkä railo, Pirunkirkko, josta kerrotaan useita tarinoita. Olet kuullut tarinan tietäjästä, joka asui railossa 1400-luvulla, ja teki taikojaan, joskus hyvään, joskus pahaan. Kerran köyhä ja maaton poika tuli pyytämään taikaa, joka tekisi hänestä niin rikkaan ja mahtavan, että pitäjän kaunein tyttö suostuisi hänelle vaimoksi. Tietäjä lupasi tämän olevan mahdollista, mutta halusi palkaksi tytön sielun. Poika suostui, sillä sieluton vaimo oli tyhjää parempi. Tietäjä teki taikansa ja poika rikastui, sai maata ja pitäjän kaunein tyttö oli pian kihloissa pojan kanssa. Häiden aattona tietäjä tuli hakemaan tytön sielua, ja pojan kieltäessä sopimuksen, tietäjä vei sielun silti mukanaan. Tyttö menetti sielun mukana järkensä ja juoksi metsiin valkeassa häämekossaan. Poika lähti hakemaan sielua takaisin ymmärrettyään tietäjän voiman, mutta kallio murtui ja tietäjä astui rakoon tytön sielu mukanaan. Viimeisiksi töikseen tietäjä kiroi pojan kotkaksi, joka vartioi hulluksi tullutta tyttöä harmilta, koskaan tätä omistamatta. Alueella on edelleen maakotkia, suojelemassako kenties?

Järven syvyys on huomattava, koska rotko on syntynyt kallioperän hitaan hankauksen ja routimisen rapauttavan vaikutuksen seurauksena miljardeja vuosia sitten, edes jääkaudet eivät ole sitä tasoittaneet. Murroslaaksossa on korkeuseroa syvimmän ja korkeimman kohdan välillä lähes sata metriä. Sinne syvyysiin, kun pääsisi sukeltamaan! Veden lähellä rakkakivikossa on monenlaista jäkälää: tinajäkälä peittää kiviä röpelöisenä mattona, se näyttää rutikuivalta ja karhealta, ja erilaiset karvejäkälät kasvavat kosteissa, hitaasti maatuissa oksissa ja rungoissa. Louhikkotorvikäliä ei edes ensin arvaisi jäkäliksi, koska ne näyttävät enemmänkin valtameristä eksyneiltä koralleilta. Muistat nähneesi vanhoja luontoelokuvia värikkäistä koralleista ajalta ennen ilmastonmuutoksen vakavinta aaltoa. Vihreät sormet näyttäisivät kuuluvan vedenpinnan alapuolelle ja kauas menneisyyteen.

5. Vasapuro

Liite 2/4

Polku kulkee kauemmaksi rotkosta, ja mietit minne se viekään sinua. Matka on jatkunut jo pitkään, puolenvälin pitäisi jo olla lähellä, ja laavun. Suo pilkistelee oikealta, sen laidoilla kakkärämännyt ja rähjäiset kynttiläkuuset kyyhöttävät asuinpaikkaansa masentuneina. Polun ali ja läpi kulkee monia puroja ja vesi on kumman kirkasta, suon ravinteet eivät siinä näy.

Hiljalleen rotkon karu luonto vaihtuu rehevämpää ja kosteampaan. Riekonlieko kurottaa köynnösmäisillä haaroillaan ylitse puoliksi maatuneen koivun, vanamon varsi on kuin pesiytynyt mättääksi kivenlohkareen viereen karhunsammaleen kylkeen. Ketunleipää ei näy, toisin kuin kupolin ulkopuolella. Se on nyt levinnyt Lappia myöten. Metsä muuttuu aavistuksen synkemmäksi ja varjoisemmaksi. Kuusia kasvaa hieman enemmän, niitä peittää luppo ja naava. Puiden oksilta kuuluu satunnaista lehahtelua, suhahtelua ja laulua: peippo ja talitiainen viihtyvät täällä.

Sääskiä lentelee enemmän kuin aikaisemmin. Kosteus ja seisova vesi mahdollistaa niiden elämän, vaikka sääsket elävät monenlaisissa eri ympäristöissä. Suomessa sääskistä tunnetuin on vertaimevä kesän pilaaja, mutta harva tietää, että ainoastaan naaraat imevät verta nisäkkäistä tuottaakseen munia. Sääsket juovat mettä ja vettä kasveista, ja suuri osa sääskistä onkin kasvisyöjiä, kuten äkämäsääsket. Jotkut syövät eläinplanktonia lähteissä ja lammissa, ja esimerkiksi sienisääskiä on Suomessa noin 650 erilaista, jotka paitsi hankkivat ravinnon sienistä myös asuvat itiöemissä. Koska sääskinaaraat suunnistavat veren luokse hajuaistin avulla etsien hikeä ja hiilidioksidia, ponnistelevat vaeltajat taitavat olla helppo saalis.

Lopulta polku tekee syvän koukkauksen ja pääset ylittämään Vasapuron ylityspaikan kautta. Vasapuro virtaa kirkkaana Julma-Ölkkyyn päin ja vedestä näkee selvästi vedenalasta kasvustoa. Ahvenvitan monimutkaiset haarat levittäytyvät virtaavan veden mukana ja ojakellukka nuokuttaa pulleita kukkiaane uneksivasti.

6. Haarakangas

Kankaalla kulku on kuin valtaväylää kulkisi raskaan alkumatkan jälkeen. Maisema on monimuotoista, eri-ikäisiä kuusia, mäntyjä ja koivuja, kaatuneesta ja kymmeniä vuosia lahonneesta rungosta versoo uusi taimi valmiina nousemaan korkeuksiin. Paikka paikoin pilkistävät soiset supat, muistot jääkauden jäällohkareista. Niissä kasvusto on tyystin erilaista kuin niitä ympäröivä luonto. Pitkä heinä, kostea sammal ja niittykukat rehottavat, riippuen vuodenajasta ja kosteudesta, sillä joidenkin keskellä on jopa pieni lampare kevään sulamisvesistä tai sateisen syksyn sadevesistä. Joistakin saattaa hyvällä onnella löytää hillan tai kaksi syksyllä, ja aikaisin keväällä talvesta selvinneitä makeita karpaloita. Näitä läiskii voisi kutsua aroiksi metsän keskellä. Metsän ja aron raja-alueella elää paljon lajeja, joita kummastakaan yksittäin ei voi löytää. Teeri nousee lentoon muutaman metrin päästä. Muutaman sekunnin kuluttua kaksi muuta. Teeret ovat metsästäjien suureksi harmiksi hävinneet Suomesta, niitä löytyy enää Norjan pohjoisimmilta tuntureilta. Fasaanin metsästyksestä ei saa yhtä suurta elämystä, huokailevat vanhat papat.

Tasaisen maaston keskellä on kallioisia kohtia, joissa polku yhtäkkiä sukeltaa kivenlohkareiden rinnalla muutaman metrin alaspäin. Paljasta kalliota pilkistää sieltä täältä ja suuria lohkareita, joiden juurille jäävät kolot tarjoavat suojaa kyllä. Musta kallioperä tarjoaa varmasti hyvän paikan kyykoiraille kevätauringonaikaan lämmitellä talvihorroksen jälkeen, niiden odotellessa hitaammin herääviä naaraita. Kytä on todella vaikea huomata oksien ja metsäroskien seasta, tömistellen kuuluvasti tietää kyiden suhahtavan näkymättömiin kauan ennen kuin kulkijalla on mahdollisuus niitä nähdä.

Kun polku palaa takaisin järven vierelle kallionlaille, pääsee ihailemaan jyrkkää pudotusta alhaalla siintävään veteen ja sen viereiseen louhikkoon. Vesi ei enää näytä pohjaa metrunkaan päästä rannasta. Se on syvän mustaa, rannasta ruosteen punaruskeaa kiviä vasten, ja railo uppoaa syvyyksiin paljastamatta mitään. Seudulla on paljon tarinoita aarteista, joita upotettiin milloin uhriksi, milloin turvaan vainoajilta. Piilotteleeko Julma-Ölkky aarretta syvyyksissä?

7. Ölökynerän laavu

Saavut Ölökynerän laavulle hieman yllättäen, niin rauhaisia olivat viimeiset sata metriä käveltyäsi leppoisisessa koivun hallinnoimassa sekametsä-rämeikössä. Laskeutuminen alas rotkoon tapahtui lähes huomaamatta, muutaman puron yli kulkiessa. Laavun ympäristö jatkaa rauhaisaa tunnelmaa, järvi ei ulotu tänne asti, mutta lähistöllä virtaa puro, jota vastaan kulkemalla pääsee ihailemaan Ölökynerän kallioita, jollei kallioista ole vielä saanut tarpeekseen. Nuotion paukahdellessa pihkaisia puita, voit jälleen upottautua ajattelemattomuuteen ja tuijottaa puunlatvojen piirtämiä kuvioita taivaalla. Eväissä maistuvat kävellyt kilometrit: ne ovat ansaitut.

Suopelto aukeaa laavulta lähtiessä. Sara on korkeaa ja aikoinaan täältä on taidettu heinää niittää lähitilojen lehmille ja vihojen aikaan erityisesti, kun eräkämpät olivat asuttuina. Kallion suojiin eivät vihollisjoukot helposti löytäneet eikä elämä päässyt tavattomasti häiriintymään kotitalalta lähdestä huolimatta. Tänä päivänä ympäristössä elelee monipuolisesti kahlaajia ja sitä hyödyntävät monet metsissä pesivät linnut ravinnonhankintaan. Vaikka metsäviklo asuu puussa rastaan tai oravan rakentamassa pesässä, se hankkii ravintonsa täältä runsaan veden aikaan.

Pitkospuut ovat kuin suksen urat, jatkuvat tasaisessa maisemassa kallion viertä. Kävellessäsi katselet näkyisikö maan pinnassa pieniä orkideoja, eli kämmeköitä. Harajuuri, toiselta nimeltään korallijuuri on pienenpieni, mutta yleinen soiden kaunokainen. Se nousee suonpintaan ainoastaan kukkimaan, eikä se elä yhteyttämisen vaan sieniosakkaan rihmaston tuottaman ravinnon avulla. Sen laiskiaisen tassuja muistuttavat siemenpalot ovat lehdettömän varren päässä kumma näky.

Noustessasi ylös kivikkoista polkua harjanteen yläpuolelle huomaat merkkejä kivissä. Ruosteenpunaisia viivoja ja renkaita vaaleiden kivien tasaisilla pinnoilla. Mieleesi nousevat erilaiset selitykset niille. Muinaisia tienviittoja, tylsistyneen matkamiehen raapustuksia, jäkälän elinpaikalleen jättämiä merkkejä, mineraalien kasaumia... Mikä voisi olla totuus?

8. Näköalapaikka

Näköalatasanteelta näkee missä aiemmin kuljit. Vaikka polkua toiselta puolelta on ihan yhtä vaikea erottaa kuin aiemmin toiselta puolelta kurkkiessa, yllätys siitä, kuinka kumpuilevaa polkua kuljitkaan, on suuri. Rotkon ympäristö näyttää läpitunkemattomalta ryteiköltä.

Kaiteella näet oranssinpunaisia pisteitä, kuin joku olisi tiputellut vesimelonijäätelöä sille. Tunnistat läiskät sudenmaidoksi, limasieniin kuuluvaksi eläimelliseksi eliöksi, joka ei parhaalla mahdollisellakaan tahdolla näytä erityisen elolliselta. Limasienten elämään kuuluu kuitenkin mielenkiintoisia seikkoja, jotka tekevät niistä erikoisia. Limasienet ryömivät kosteuden perässä, esteen kohdatessaan jakautuvat pienemmiksi päästäkseen esteen ohi ja pystyvät sulautumaan takaisin yhteen yhdeksi organismiksi. Ne saalistavat sienirihmoja ja itiöitä, ja lisääntyvät itiöiden välityksellä. Lisäksi limasienten tutkijoilla ja nimeäjillä on selvästi keskivertotutkijaa parempi huumorintaju, sillä limasienten suvut on nimetty omaperäisesti: vitiset, nuoraset, käämiset, koruset, pamppuset, tahmaset, tunkuset ja hapsiset kuulostavat enemmän lastenkirjojen lorulta, jolla opeteltiin kielen kääntelyä. Kansanuskossa limasieniin kuuluva kirkkaan keltainen paranvoi on uskottu olleen mystisen noidan apurin, paran, syömää voita. Pallomainen ja lankakerää muistuttava kolmijalkainen para nimittäin hiippaili noidan naapurin navettaan ja lypsi lehmät, kirnusi maidon ja söi voin tuodakseen sen rouvalleen tai herralleen. Jos para ei päässytäkään yön aikana takaisin kotiinsa, se saattoi oksentaa voin matkalle, jolloin kannonkulmilta löydettiin paranvoita. Nykyaikana paranvoita käytetään hyödyksi lääketieteessä sen bakteerien, ja esimerkiksi leukemiasolujen kasvua estävien ominaisuuksien takia. Ne käyvät mainiosti vähään tyytyvinä lemmikkeinä, joille riittää kaurahiutale ja kosteus elinympäristöksi.

9. Kivipuro

Polku asettuu hetkeksi kulkemaan puron vartta pitkin, vaikka et sitä näekään. Puro kulkee osittain pyöreiksi hioutuneiden kivien alla, sen solina on taianomainen. Sateen jälkeinen voimakas virta pauhaisi maan ja kivien ohitse raivoisasti pulisten. Pysähdyt ja kuuntelet tarkkaan. Solinassa on tasainen, ikaikainen rytmi. Puron yläpäässä sen ääni on erilainen kuin alhaalla, missä sen voi jo nähdä, polun ylittäessä sen heinien ja sanikkaisten valloittamassa soisessa kohdassa. Kun olet valmis, loikkaat puron yli ja jatkat matkaasi kiiveten seuraavan harjanteen yli.

Pohjansirkun terävä tiksutus kajahtaa muutaman kerran. Se kuulostaa varoitukselta ja vilkaiset onko ympärillä pesäpaikaksi sopivia kantoja. Kantojen tyvet näyttävät autioilta, mutta kuljet nopeasti kauemmaksi ja pysähdyt katselemaan liikkumattomana. Muutaman kymmenen minuutin päästä mustavalkeaan naamioon pukeutunut lintu lehahtaa kannolle viidenkymmenen metrin päässä, nokassaan jotain. Harmaita poron karvoja? Lintu pudottautuu maanpintaan ja katoaa. Pesän rakennuspuuhissa siis. Toinen lintu vilahtaa ohitsesi ja sujahtaa samaan koloon.

Tarkkaillet hetken lintujen touhukasta puuhailua ja kun linnut liitävät molemmat pois pesältä, venyttelet puutumaan päässeitä jalkojasi ja kuljet eteenpäin.

10. Tuorekangas

Kävellessäsi mietit alueen historiaa. Virallisesti jääkausi päättyi noin 10 000 vuotta sitten, mutta kuten ihmisen aikaansaaman ilmastomuutoksen kautta on nähty, muutos ei ole äkillinen. Kymmenien vuosien pikkujääkaudet eivät näy tuhansien vuosien tarkastelussa ja jäämassan vetäytyminen ei ole jatkuvaa: joskus jäätikkö laajeni, pysähtyi ja vetäytyi, ja laajeni uudestaan takaisin jo paljaalle alueelle. Niinpä paljaalla alueella viihtyivät vuosisatojen ajan ainoastaan pioneirilajit, kuten ruohot ja tuulen avulla pölyttyvät kukat, jotka pystyivät levittäytymään nopeasti uudelle alueelle sekä kukoistamaan ja tuottamaan siemeniä nopeasti. Jos jää palasi, kaikki kasvit katosivat, mutta siemeniä tuottamaan ehtineet olivat askeleen edellä muita sitten, kun jää taas pakeni: niiden siemenet odottivat roudan sulamista jo valmiiksi maassa.

Ihmiset saapuivat riistan siirtymisen myötä: peurat vaeltavat laitumien perässä yhä pohjoisemmaksi kesien aikana ja jääkautta seuraava lämmin kausi mahdollisti paitsi nykyisten kasvien levittäytymisen pohjoiseen, myös muiden, kuten jalopuiden, esiintyminen oli mahdollista paljon pohjoisempaan kuin 2000-luvulla. Ihmiset levittivät vesipähkinää asumustensa läheisiin vesistöihin, ja esimerkiksi lehmus saattoi kasvaa Hossassa asti. Ympäröivä luonto 5 000 vuotta sitten oli hyvin erilainen kuin nykyään. Kuusi ei levinnyt pohjoiseen ennen kuin ilmaston viillettyä jalopuille sopimattomaksi, noin 3 000 vuotta sitten, ihmisten jo ollessa alueen vakituisia asukkaita, ja metsät olivat paljon valoisampia ja avoimempia kuin nyt. Metsät olivat moni-ikäisistä ja -lajisista puista koostuvia kokonaisuuksia, joissa muutos oli hidasta. Pohjoisen kosteissa metsissä ei ollut säännöllisiä laajoja metsäpaloja, joten puusto kasvoi vanhaksi ja niissä elävät lajit erikoistuivat pitkälti elämään vanhoissa metsissä. Toisin kuin nykyään, erikoistuminen vanhoihin metsiin oli kannattavaa, sillä se oli vallitseva normi, ei nuori metsä, kuten nyt. Metsä kasvoivat monipuolisiksi kun vanhan suuren puun kaaduttua metsään syntyi aukko, josta taimet saattoivat aloittaa kasvunsa. Etulyöntiasemassa olivat nopeakasvuiset lehtipuut kuten koivut ja pihlaja, mutta männyt elinkaaren ollessa pidempi se veti niin sanotusti pidemmän korren ja vietti keski-ikänsä koivun vanhuuden koittaessa. Nyt, metsien ollessa monotonisia yhden lajin saman ikäisiä puupeltoja ja ilmastomuutoksen tuomien tuholaisten pelossa raskaasti myrkytettyjä, niissä ei kasva tai elä mikään muu kuin kasvatettavat geenimanipuloidut puut. Ne näyttävätkin täsmälleen toistensa kopiolta, toisin kuin nämä Hossan serkut. Kaikki puut ovat yksilöitä, ja niistä jokaisesta voisi maalata taulun.

Suomen kääpälajeista kaksi kolmesta on alunperin luonnontilaisten kangasmetsien lajeja. Luonnontilaisissa metsissä on runsaasti kuollutta lahoppua ja sitä löytyy erilaisissa muodoissa. Siispä sitä lahottamaan ja hyödyntämään on erikoistunut lukuisia kääpiä. Raidantuoksukääpä lahottaa ainoastaan raitaa, haavanpötkelökääpä taas ikivanhojen haapojen lahottaja. Osa lajeista elää vuorovaikutuksessa muiden lajien kanssa: ensimmäisen käävän tehtyä työnsä seuraava laji tulee ja jatkaa siitä mihin edellinen jäi. Mitä vaativampi laji on, sitä harvinaisempi, ja vaikka ensimmäistä

lahottajalajia kuten kantokääpiä, löytyy lähes metsästä kuin metsästä, sitä seuraavat sitruunakäävät ja röyhelökäävät löytää ainoastaan muutamista paikoista Suomessa, koska ne vaativat täsmällisiä mikroilmastoja ja juuri tiettyä puun järeyttä. Käävät ovat äärettömän tärkeitä ravinteiden kiertokulun varmistajia, ja ilman niitä kuollut materiaali jäisi hyödyntämättömään muotoon.

Pohjantikka koputtaa mäntyä kokeilevasti polun vieressä, näet sen ruumiin painautuneena vasten puunrunkoa, kuuden varpaan takertuessa tiukasti kaarnaan. Katsoessasi tarkemmin ympäröiviä kelottuneita pystypuita, näet lukemattomia koloja. Tikat ovat olleet ahkeria, ja keväällä kolopesijät kiittävät. Kolopesijät, kuten varpuspöllö ja töyhtötiainen, eivät rajoita pesimistään pelkästään vanhoihin metsiin, mutta kolot käyvät harvinaisemmiksi nuorissa ja talouskäyttöön tarkoitetuissa metsissä ja kaupunkipuistoissa. Siellä ihmisten rakentamat pöntöt ovat tarpeen, mutta miljoonakaan pönttöä ei riitä majoittamaan kaikkia Suomen kolopesijöitä, jos vanhat metsät katoavat.

11. Lopetus

Päivän kääntyessä iltaa kohti metsän hiljaisuuden rikkoo huilumainen liverrys. Vaikka moni yhdistää mustarastaan kaupungin puistojen ja kadunvierten asukiksi, tiedät sen alunperin viihtyneen rehevissä sekametsissä ja palaavan samaan pesään talviloman jälkeen vuosi toisensa jälkeen. Mustarastas on opportunistina ensimmäisten muuttajien joukossa palaamassa kotikonnuilleen, vaikkei kevät näyttäisi olevan lähelläkään. Taitavan huilistin kannustamana taivallat viimeisiä kilometrejä, joita sinulla on enää jäljellä matkallasi.

Polku kulkee tasaisesti rinteän vartta. Julma-Ölkyn järveä ei ole näkynyt hetkeen, reitti kulkee hieman kauempana järvestä. Kuusikko on tiheämpää, synkempää. Harsona kuusen oksia peittävä loppo ja naava ovat täällä jälleen ja hämärässä ne tuntuvat imevän valoa itseensä ja hohtavan himmeästi omaa sisäistä valoaan. Käpylintu tai orava on raastanut polun varteen tippuneesta kävystä pois kaiken syötävän, jättäen jäljelle pelkän karan.

Korkeuskäyrä poukkoaa ylös alas, missään ei ole tasaista kohtaa. Viime metreillä tokallinen poroja yllättää sinut tienpenkalla, minne ne ovat menneet suojaan räkkää. Huolimatta niiden valppaudesta, ne jäävät makuulle jaksamatta välittää. Porot ja metsäpeurat ovat vaikeita erottaa toisistaan, ja ne pystyvät lisääntymään keskenään. Sudet ja muut suurpedot rajoittavat niiden lukumäärää täällä, ja metsästävät sairaa, vanhat yksilöt ja heikot vasat. Populaation laatu paranee luonnollisesti. Kiipeät ojasta tielle, katsot vasemmalle mäen juurelle, maisema on tuttu, reitin alkupiste hämöttää mutkan takana. Matkasi menneessä maailmassa on ohitse ja toivot sen säilyvän tällaisena vastedeskin. Maailma olisi köyhempi ilman tämän kaltaisia monimuotoisuuden kehoja.

Lähteet ja lisälukemista kiinnostuneille:

Haavio, Martti & Hautala, Jouko (toim.) Suomen kansan arvoituskirja
Jalonen, Riina (toim.) ym.: Uusi metsäkirja
Kesäläinen, Tuomo ja Kejonen, Aimo: Suomen rotkot
Keto-Tokoi, Petri, Kuuluvainen Timo, Kovalainen, Ritva ja Seppo, Sanni: Suomalainen aarniometsä
Lehikoinen Heikki: Tuo hiisi hirviäsi: metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa
Niemelä, Tuomo: Käävät, puiden sieniä
Sarin, Osmo ja Kumpulainen, Kimmo (toim.): Vanhaa metsää etsimässä
Stenros, Soili (toim.): Suomen jäkäläopas
Ylä- Kainuun Tarinakartasto: <http://tarinakartasto.fi/fi>
LuontoPortti: <http://www.luontoportti.com/suomi/fi/>
Museovirasto: <http://www.nba.fi/fi/index>
Taivaannaula: <http://www.taivaannaula.org/>